

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Kehittämisympäristönä vankila: Helsingin vankilan Päihteettömän tukiosaston arviointi ja kehittäminen

Tapola, Laura

2011 Laurea Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Kehittämisympäristönä vankila: Helsingin vankilan Päihteettömän tukiosaston arviointi ja kehittäminen

Laura Tapola
Rikosseuraamusalan
koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2011

Laura Tapola

Kehittämisympäristönä vankila: Helsingin vankilan Päihdeettömän tukiosaston arviointi ja kehittäminen

Vuosi 2011 Sivumäärä 56

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on käynnistää Helsingin vankilan Päihdeettömän tukiosaston kehittämisprosessi sekä kuvata prosessin etenemistä. Päihdeettömän tukiosasto eli PTO on päihdekuntoutusosasto, jonka toimintaan kuuluu kuntouttava vankityö, päihdekuntoutusryhmät sekä vertaistukeen perustuva toiminta.

Viimeisen vuosikymmenen aikana rikosseuraamusala on kokonaisuudessaan ollut muutoksen kohteena. Vuonna 2006 voimaantulleen vankeuslain tavoitteena oli tehdä vankeusrangaistuksesta prosessi, jossa otetaan entistä paremmin huomioon vankien kuntoutustarpeet. Rikosseuraamusalan ohjelmatyönlinjausten mukaan käytössä olevien toimintaohjelmien tulisi olla akkreditoituja, jotta kuntoutuksen laatua ja vaikuttavuutta voitaisiin luotettavasti arvioida.

Rikosseuraamusalan muutosten ja PTO:n työryhmän jäsenten keskuudessa vallinneen tyytymättömyyden vuoksi oli osaston kehittämisprosessin käynnistäminen ajankohtainen. Opinnäytetyön tavoitteena oli tarkastella Päihdeettömän tukiosastoa osana vankeinhoitoa ja Helsingin vankilaa. Vaikka päätavoitteena oli osaston toiminnan kehittäminen, on toimintaa mahdollonta arvioida irrallaan sen toimintaympäristöstä.

Kehittävä työntutkimus ja ekspansiivinen oppiminen ovat opinnäytetyössä sekä teoreettisena viitekehyksenä että metodologisena ohjenuorana. Vankeinhoiton kuntouttavan työn teoreettiset lähtökohdat ovat niin ikään tiivis osa opinnäytetyötä. Kehittävä työntutkimus yhdistää tutkimuksen, käytännön kehittämistyön ja koulutuksen. Kehittävä työntutkimus ei anna ulkoapäin valmiita ratkaisuja, vaan kannustaa työntekijöitä oman työskentelynsä tarkkailuun. Päihdeettömän tukiosaston työntekijät olivatkin kehittämisprosessissa aktiivisina toimijoina. Päihdeettömän tukiosaston työryhmän jäsenet osallistuivat kahteen kehittämispäivään, joista saatu materiaali nivoutui opinnäytetyön keskeisimmäksi aineistoksi. Aineisto analysoitiin teorialähtöisesti hyödyntäen kehittävän työntutkimuksen sekä ekspansiivisen oppimisen teorioita.

Päihdeettömän tukiosaston kehittämisprosessi osoittautui menestyksekkääksi. Opinnäytetyön valmistumisen jälkeen osaston toiminnan kehittämistä on jatkettu ja kehittämispäivillä tehdyt suunnitelmat on pantu täytäntöön.

Asiasanat: päihdekuntoutus, vankeinhoito, kehittävä työntutkimus, ekspansiivinen oppiminen

Laura Tapola

Evaluation and development process of the Intoxicant-free Ward in Helsinki Prison

Year	2011	Pages	56
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to evaluate the Intoxicant-free ward in Helsinki Prison and begin to develop its rehabilitation program. The ward's weekly schedule included work, rehabilitation groups and some activities with other addicts.

In the last decade there have been many changes in the Prison Service. The new legislation on imprisonment was entered into force in 2006. The goal of the reform was to offer inmates better rehabilitation opportunities than before. The rehabilitation programs used in Criminal Sanction Agency should also be accredited to enable evaluating the programs' effectiveness and quality reliably.

Because of the reform of the Prison Services and dissatisfaction among the working team of Intoxicant-free ward, it was appropriate time to begin to develop the rehabilitation program. The purpose of this thesis was to contemplate the rehabilitation program widely as part of Prison Services and Helsinki Prison. Although the main purpose was to develop the program, it is impossible to develop anything without taking into consideration its environment.

The theoretical framework of this thesis was based on developmental work research and expansive learning. The methods of developmental work research have also been used in this thesis. The theory of rehabilitation in Prison Services was a complement to the theory part. Developmental work research combines research, development and education. The theory does not give any complete solutions for the problems. Its purpose is to encourage employees to evaluate their own working methods. The employees of Intoxicant-free ward were actively involved in this development process. The employees participated in two development seminars and the main material of this thesis was collected on the basis of those seminars. The material was analyzed by using the theory of developmental work research and expansive learning.

The development process of the Intoxicant-free ward was proved successful. After this thesis was done, the development process still continued. At this moment the changes which were planned during two seminars have been accomplished in the weekly schedule of the ward.

Keywords: intoxicant rehabilitation, the Prison Services, developmental work research, expansive learning

Sisällys

1	JOHDANTO.....	7
2	RIKOKSENTEKIJÖIDEN KUNTOUTTAMINEN: LÄHTÖKOHDAT JA TÄMÄN PÄIVÄN VANKEINHOITOA.....	9
	2.1 Rikoksentekijöiden kuntouttamisen teoreettiset lähtökohdat.....	9
	2.2 Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen osana vankeinhoitoa.....	11
	2.3 Kuntouttava työ Helsingin vankilassa.....	14
3	OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET.....	15
4	KEHITTÄVÄ TYÖNTUTKIMUS TEOREETTISENA JA METODOLOGISENA LÄHTÖKOHTANA	16
	4.1 Kulttuurihistoriallinen toiminnan teoria.....	17
	4.2 Ekspansiivinen oppiminen ja ekspansiivinen oppimissykli.....	18
5	OPINNÄYTETYÖN AINEISTON KERUU JA ANALYSOINTI.....	20
6	KEHITTÄMISPROSESSIN TULOKSET EKSPANSIIVISEN OPPIMISSYKLIN MUKAISESTI.....	24
	6.1 Päihteettömän tukiosaston nykyinen toimintatapa.....	24
	6.2 Päihteettömän tukiosaston lähikehityksen historian kartoitus.....	27
	6.3 Päihteettömän tukiosaston toiminnan nykyisten ristiriitojen analyysi.....	31
	6.4 Uuden toimintamallin kehittäminen.....	38
	6.4.1 Jatkosuunnitelma.....	41
7	KEHITTÄMISPROSESSIN ARVIOINTI JA POHDINTA.....	43
	7.1 Yleistettävyyden.....	46
	7.2 Eettisyys.....	47
	Lähteet.....	49
	Liitteet.....	52

Kaaviot

Kaavio 1. Toimintajärjestelmän kuvaus.....	17
Kaavio 2. Ekspansiivinen oppimissykli.....	19
Kaavio 3. Toimintajärjestelmä analyysiyksikkönä PTO:n näkökulmasta.....	23
Kaavio 4. Kehityshistoria toimintajärjestelmän ulottuvuuksien valossa.....	28
Kaavio 5. Päihteettömän tukiosaston vankitilastot vuosina 1999 -2009.....	38

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön tekeminen sijoittui samaan ajanjaksoon, jolloin koko rikosseuraamusala oli muutoksen kohteena. Vankeuslain kokonaisuudistus astui voimaan 1.10.2006 ja laki rikosseuraamuslaitoksesta 1.1.2010. Uudistusten tavoitteena oli tehdä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta suunnitelmallinen prosessi sekä kehittää rikosseuraamusalan eri toimijoiden keskinäistä yhteistyötä. Muutokset ovat luoneet tarpeen kehittää vankilassa järjestettäviä toimintoja vastaamaan entistä paremmin vankien kuntoutustarpeita.

Vankeinhoidon päihdestrategian mukaan kuntoutuksen tulisi vastaisuudessa olla tiivis osa vankeusrangaistusta. Käytössä olevien kuntoutusohjelmien tulisi olla työn laadun ja vaikuttavuuden arvioinnin mahdollistamiseksi strukturoituja ja ryhmämuotoisia. Helsingin vankilan toisen päihdekuntoutusosaston, Sörkka-yhteisön, kehittämisprosessi käynnistyi vuonna 2004, kun Rikosseuraamusviraston Järvenpään sosiaalisairaalan tutkimusyksikön tilauksesta tehtiin arviointi- ja kehittämistutkimus osaston toiminnasta (ks. Tourunen & Perälä 2004). Kuusi vuotta myöhemmin on Sörkka-yhteisön kehittäminen edennyt siihen pisteeseen, että akkreditointityöryhmä hyväksyi sen akkreditoituksi kuntoutusohjelmaksi. Strategian tavoitteet yhdessä laki- ja organisaatiouudistuksen kanssa sinetöivät tarpeen myös Helsingin vankilan toisen päihdekuntoutusosaston, Päihdeettömän tukiosaston (PTO), kehittämiselle.

Päihdeettömän tukiosaston työryhmän jäsenet ovat keskustelleet osaston toiminnan kehittämistä jo jonkin aikaa. PTO:n kehittäminen on mainittu myös Helsingin vankilan toimintasuunnitelman 2010 puolivuotisraportissa: ”PTO:n sitoumusosaston toimintaa kehitetään lisäämällä viikko-ohjelmaan akkreditoitu päihdekuntoutukseen motivoiva toiminta ohjelma”. Työryhmä koki kuitenkin kehittämisprosessin käynnistämisen haastavaksi, sillä käytettävissä olevat resurssit toiminnan kehittämiseen olivat rajalliset. Puolet Päihdeettömän tukiosaston työryhmän jäsenistä työskentelee myös Helsingin vankilan toisella päihdekuntoutusosastolla, Sörkka-yhteisössä.

Päihdeettömän tukiosaston työryhmä on ollut jo jonkin aikaa tyytymätön osaston tilanteeseen. Opinnäytetyö etenee ekspansiivisen oppimissyklin mukaisesti ja syklin ensimmäinen vaihe on *tarvetila*: tälle vaiheelle ominaista on Engeströmin (2002, 89) sanoin tyypillistä ”epämääräinen tyytymättömyys, joka usein kohdistetaan henkilöihin tai henkilöryhmiin toimintajärjestelmän rakenteellisten piirteiden asemesta”. Kehittävä työntutkimus ja ekspansiivinen oppiminen ovat opinnäytetyössä sekä metodologisena ohjenuorana, että teoreettisena viitekehyksenä yhdessä vankeinhoidon kuntouttavan työn kanssa.

Kehittävän työntutkimuksen avulla pyritään ymmärtämään tutkittavaa kohdetta osana toimintajärjestelmää sekä johdattelemaan muutosta toivottuun suuntaan. Opinnäytetyön tavoitteena on arvioida Päihteettömän tukiosaston toimintaa nykyisellään sekä kartoittaa kehittämismahdollisuuksia ja -vaihtoehtoja. Vankilan yksittäisen osaston toimintaa on mahdotonta kehittää huomioimatta sen toimintaympäristöä, Helsingin vankilaa, sekä muuttuvaa rikosseuraamusalaa kokonaisuudessaan. Vaikka opinnäytetyön pääpaino on Päihteettömän tukiosaston kehittämisprosessin käynnistämisessä, arvioin myös osaston toiminnan suhdetta laajemmin suhteessa rikosseuraamusalan kehitykseen.

Opinnäytetyön tekemisen aikaan työskentelin Helsingin vankilassa erityisohjaajana ja olin Päihteettömän tukiosaston vastuutyöntekijä. Tutkija sekä työntekijät ovat aktiivisessa roolissa kehittävässä työtutkimuksessa, joten olin kaksoisroolissa kehittämisprosessin ajan. Työntekijät refleктоivat ja analysoivat omaa toimintaansa suhteessa työn tavoitteisiin. Tutkijan tehtävänä on johdatella työntekijöitä etenemään ekspansiivisessa oppimisympäristössä. Koko Päihteettömän tukiosaston työryhmä osallistui kehittämisprosessiin. Prosessin kulmakivinä oli kaksi kehittämispäivää, joilta kerätty materiaali nivoutui myös opinnäytetyön keskeisimmäksi aineistoksi.

Opinnäytetyön toisessa kappaleessa kerron rikoksentehtäjäiden kuntouttamisen teoreettisista lähtökohdista ja uusintarikollisuuteen vaikuttamisesta osana tämän päivän vankeinhoitoa. Kuvaan myös Päihteettömän tukiosaston toimintaympäristöä, Helsingin vankilaa, kuntouttavan työn näkökulmasta. Kolmannessa kappaleessa määrittelen opinnäytetyön tavoitteet. Neljännessä kappaleessa käsittelen kehittävästä työntutkimuksesta, joka yhdessä kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian ja ekspansiivisen oppimisen kanssa muodostaa opinnäytetyön teoreettiset lähtökohdat sekä kehittämisprosessin metodologisen ohjenuoran. Kappaleessa 5 kerron opinnäytetyön aineiston keruu ja analysointi menetelmistä. Opinnäytetyön kuudes kappale käsittelee kokonaisuudessaan Päihteettömän tukiosaston kehittämisprosessia ja kehittämisprosessin tuloksia. Viimeisessä, seitsemännessä kappaleessa, arvioin kehittämisprosessia kokonaisuudessaan. Lisäksi arvioin opinnäytetyön onnistumista kehittämisprosessin tulosten yleistettävyyden kannalta sekä tutkimusetiikan näkökulmasta.

2 RIKOKSENTEKIJÖIDEN KUNTOUTTAMINEN: LÄHTÖKOHDAT JA TÄMÄN PÄIVÄN VANKEINHOITOA

2.1 Rikoksentekijöiden kuntouttamisen teoreettiset lähtökohdat

Rikosseuraamusalan kirjallisuudessa määritellään kuntoutumisen käsite monin eri tavoin. Vuokko Karsikas (2005, 35) käyttää päihdeongelmaisia vankeja koskevassa tutkimuksessaan käsitettä *voimaantuminen* (engl. empowerment). Voimaantumisella Karsikas tarkoittaa ”ihmisen kasvua ottamaan vastuu elämästään sekä hänen toimintavoimansa kasvua, joka johtuu sekä ihmisen omasta kehitymisestä että ympäristön tarjoamista mahdollisuuksista”. Usein rikosseuraamusalalla lähestytään kuntoutuksen käsitettä vaikuttavuuden näkökulmasta (Rantanen 2009, 110). Kuntoutuksen vaikuttavuutta arvioidaan sillä perusteella, syyllystykö rikoksentekijä uusiin rikoksiin.

Rantanen (2009, 114-115) tarkastelee rikosseuraamusalan kuntoutusta sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta. Sosiaalisessa kuntoutuksessa korostuu neljä eri piirrettä. Ensinnäkin kuntoutuksen tavoitteiden on oltava ennalta määriteltyjä. Usein kuntouttavassa työssä on lähtökohtana työmenetelmät, joita noudattamalla päästään hyviin tuloksiin. Sosiaalisessa kuntoutuksessa painotetaan menetelmien sijaan vuorovaikutussuhdetta työntekijän ja asiakkaan välillä. Sosiaalisessa kuntoutuksessa kiinnitetään niin ikään huomiota kontekstuaalisuuteen: huomion kiinnittämistä kuntoutujan asumiseen, ihmissuhteisiin sekä työhön. Neljäs periaate koskee reflektiivistä ammatillisuutta. Kuntoutumista ja asiakassuhdetta pidetään jatkuvasti muuttuvana prosessina, jota ei pysty hallitsemaan ainoastaan standardoitujen menetelmien avulla, vaan on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen tilanne.

Kuntouttava toiminta on vankeinhoidossa laaja käsite. Se kattaa kaikki toiminnot, joiden avulla pyritään vaikuttamaan rikoksentekijän riskiin syyllystyä uusiin rikoksiin. (Granfelt 2007, 37). Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat jakautuvat kolmeen ryhmään: sosiologisiin, kliiniseen kriminologiaan perustuviin ja sosiaaliseen oppimiseen perustuviin teorioihin. Sosiologian tutkimusten mukaan rikollisuus johtuu enemmän yhteiskunnallisista tekijöistä, ei niinkään yksilön ominaisuuksista. Kliinisen kriminologian periaatteena on, että rikollinen käyttäytyminen johtuu esimerkiksi mielenterveysongelmista tai psyykkisestä vajavaisuudesta. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan rikollinen käyttäytyminen on opittua, kuten kaikki muukin käyttäytyminen. Rikollisesta käyttäytymisestä on siis mahdollista oppia pois ja sen tilalle voi oppia uusia toimintamalleja. (Motiuk 2003, 15-17.)

Muutama vuosikymmen sitten vallitsi ajatus, ettei rikollisia voida kuntouttaa. Oletusta vahvisti Liptonin, Martinsonin ja Wilksin (1975) rikoksentekijöiden kuntouttamista koskeva kirjalli-

suus ja johtopäätös siitä, ettei uusintarikollisuuteen voida vaikuttaa. Ajattelusta käytettiin termiä ”nothing works” (suom. ”mikään ei vaikuta”). Myöhemmin kirjallisuutta analysoimalla on todettu johtopäätösten olevan perusteettomia. Todettiin, että eräät kuntoutusohjelmat vaikuttivat uusintarikollisuuteen ja sitä kautta saatiin lisää ymmärrystä siitä, mitkä tekijät vaikuttivat rikosentekijöiden kuntoutuksen tuloksellisuuteen. (Bonta 2003, 51-52.)

Vuonna 1990 Andrews, Bonta ja Hoge erittelivät uusintarikollisuuteen vaikuttavan kuntoutuksen piirteitä ja jakoivat ne neljään periaatteeseen. Ensimmäistä periaatetta kutsutaan *riskin periaatteeksi*. Oikeanlaisen kuntouttavan toiminnan kohdentamiseksi on kyettävä arvioimaan rikosentekijän riski syyllistyä uusiin rikoksiin. Mitä suurempi uusimisriski, sitä intensiivisempää kuntoutuksen tulee olla. Uusimisriskin ollessa vähäinen, ei intensiivinen kuntoutus välttämättä vaikuta ollenkaan tai jopa lisää riskiä tehdä rikoksia jatkossa. Toinen periaate on *tarveperiaate*. Kuntoutus on kohdennettava uusimisriskitason mukaisesti, mutta keskeistä on myös, mihin kuntoutuksella pyritään vaikuttamaan. Rikosentekijöiden tarpeet voidaan jakaa kriminogeenisiin ja ei-kriminogeenisiin tarpeisiin. Kriminogeenisiä tarpeita ovat esimerkiksi rikosmyönteiset asenteet, päihteiden käyttö sekä ongelmanratkaisutaidot. On todettu, että kriminogeenisissä tarpeissa tapahtuvat muutokset vaikuttavat alentavasti uusimisriskiin. Ei-kriminogeenisiä tarpeita ovat esimerkiksi psyykinen pahoinvointi ja ahdistuneisuus. Niihin vaikuttaminen ei todennäköisesti vaikuta tulevaan rikolliseen käyttäytymiseen. Kriminogeeniset tarpeet jaetaan edelleen *staattisiin* ja *dynaamisiin tekijöihin*. Sekä staattiset että dynaamiset tekijät ennustavat riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin. Niiden erona on, että staattisiin tekijöihin (esimerkiksi ikä ja aikaisempi rikollisuus) ei rikosentekijä kykene vaikuttamaan, kun taas dynaamisiin tekijöihin (esimerkiksi työllisyys, perhesuhteet ja päihteiden käyttö) on mahdollista vaikuttaa. *Vastaanottavuuden periaate* on periaatteista kolmas. On todettu, että kognitiivis-behavioraalinen kuntoutus on muita hoitomuotoja vaikuttavampaa. Kognitiivis-behavioraalinen ohjelma vaatii kuitenkin lisäksi sen, että riskin periaate ja tarveperiaate otetaan yhtäläillä huomioon. Neljäs periaate on *ammattillisen harkinnan periaate*. Osa rikosentekijöiden ominaisuuksista saattaa olla sellaisia, etteivät kolme edellä mainittua periaatetta ota niitä tarpeeksi huomioon. Ammatillaisen arvion mukaan rikollisen uusimisriski saattaa siis olla hyvinkin korkea, vaikka objektiiviset asteikot eivät niin todistaisikaan. Jälkikäteen on vielä esitetty viides kuntoutuksen periaate, *toteutuksen johdonmukaisuuden eli integriteetin periaate*. Johdonmukaisuuden periaatteen mukaan kuntoutusohjelman sisällön tulee olla ennalta määritelty ja toteutuksesta vastaavien työntekijöiden tulee olla motivoituneita. (Bonta 2003, 52-56; Motiuk 2001, 48-49.)

2.2 Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen osana vankeinhoitoa

Vankeinhoitolaitoksen tavoitteena on ylläpitää laillista ja turvallista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää. Lisäksi keskeinen tavoite on puuttua rikollisuutta ylläpitävään syrjäytymiskehitykseen sekä myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen. Tavoitteiden saavuttamiseksi on toimittava siten, että rangaistuksen täytäntöönpano on niin yhteiskunnan, tuomitun kuin henkilökunnankin kannalta turvallinen. Tuomitun mahdollisuuksia selviytyä yhteiskunnassa on tuettava ja hänen hyvinvointiaan ja terveyttään on ylläpidettävä. Rangaistuksen täytäntöönpano on toteutettava siten, että tuomitun valmiudet omaksua rikokseton elämäntapa paranevat. (Rikosseuraamuslaitos 2010.)

Rangaistuksen täytäntöönpanossa on otettava huomioon tuomitun yksilölliset tarpeet ja elämäntilanne. Vankeusrangaistuksen tavoitteena on auttaa yksilöä ottamaan vastuuta omasta elämästään ja tekojensa seurauksista. Keskeisin keino tavoitteisiin pyrkimisessä on tuomitun motivointi ja tukeminen rikoksettomaan elämään. (Rikosseuraamuslaitos 2010.) Rikosseuraamusalalla viimeisen vuosikymmenen aikana tapahtuneiden uudistusten tavoitteena on yhtenäistää rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavien organisaatioiden toimintaa ja sen myötä turvata rikoksista tuomituille katkeamaton tuki niin vankeusaikana, yhdyskuntaseuraamusta suoritettaessa kuin vapautumisen jälkeenkin. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009, 1-3.)

Suomalaisessa vankeinhoidossa kuntoutusajattelun lähtökohtana ovat pitkälti kappaleessa 3.1 esittelemäni uusintarikollisuuteen vaikuttamisen periaatteet. Riskin ja tarpeen periaatteisiin pyritään vastaamaan arvioimalla uusintarikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä sekä suunnittelemalla vankeusaika kuntoutustarpeiden mukaiseksi. Vangeille laaditaan riski- ja tarvearvion (rita) pohjalta yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma (ransu) (Vankeuslaki 6 §). Rangaistusajan suunnitelman laatii arviointikeskuksen työntekijä ja se valmistellaan yhteistyössä vangin kanssa. Tarvittaessa voidaan tehdä yhteistyötä yhdyskuntaseuraamustoimiston kanssa ja vangin suostumuksella hänen koti- tai asuinkuntansa viranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen tai henkilöiden kanssa. Jotta vanki sijoittuisi paremmin yhteiskuntaan vapautumisensa jälkeen, voidaan vapautumissuunnitelman laatimisen yhteydessä olla edelleen vangin suostumuksella yhteydessä hänen koti- tai asuinkuntansa viranomaisiin. (Vankeuslaki 7§.)

Riski- ja tarvearvion perusteella arvioidaan vangin sijoittamiseen liittyvät turvallisuusaspektit sekä seikat, jotka vaikuttavat erityisesti vangin riskiin tehdä uusia rikoksia. Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa on otettava huomioon (N:o 509 Valtioneuvoston asetus vankeudesta, annettu Helsingissä 21 päivänä kesäkuuta 2006: 18§ Rangaistusajan suunnitelman sisältö):

- ”1) vangin aikaisempi rikollisuus, vangin tekemän rikoksen tai tekemien rikosten laatu ja tuomitun rangaistuksen pituus;
- 2) vangin sosiaaliset olosuhteet, yksilölliset tarpeet ja voimavarat;
- 3) arvio vangin työ- ja toimintakyvystä;
- 4) tekijät, jotka lisäävät todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin;
- 5) tekijät, joilla todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin voidaan vähentää; sekä
- 6) turvallisuuteen vaikuttavat tekijät.

Rangaistusajan suunnitelman sisältö:

- 1) vankeusajan keskeiset tavoitteet;
- 2) tietoja osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällöstä ja vaativuu-
tasosta;
- 3) turvallisuusjärjestelyille asetettavat vaatimukset;
- 4) tiedon sijoitusvankilasta;
- 5) suunnitelman mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä;
- 6) suunnitelman mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä; sekä
- 7) vapauttamissuunnitelman ja valvontaan määrättävän osalta lisäksi valvontasuunnitelman.”

Vangin tultua sijoitusvankilaan eri vastuualueiden virkamiehet keskustelevat rangaistusajan suunnitelman mukaisen asumisen, toiminnan ja tuen järjestämisestä vangin kuullen. Vangin edistymistä suunnitelman noudattamisessa seurataan ja suunnitelman toteuttamista arvioidaan yhdessä vastuuhenkilön ja eri vastuualueiden virkamiesten kanssa vähintään kerran vuodessa. (Rikosseuraamusviraston määräys 17/011/2006.)

Vangeilla on mahdollisuus osallistua vankeusaikana erilaisiin toimintaohjelmiin, joihin osallistuminen on usein asetettu tavoitteeksi myös vangin rangaistusajan suunnitelmassa. Toimintaohjelmalla tarkoitetaan tieteellisesti tehokkaaksi osoitetulle muutosmallille perustuvaa, strukturoitua ja aikataulutettua sekä tieteellisiin menetelmien arvioitavissa olevaa ohjelmaa, jolla vaikutetaan rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin kriminogeenisiin tekijöihin. Kriminogeenisiä tekijöitä ovat vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon alussa tai myöhemmässä vaiheessa todetut uusimisriskin taso sekä rikolliseen käyttäytymiseen liittyvät asenteet tai ajattelu- ja käyttäytymismallit. Keskeistä on ohjata vanki hakeutumaan edellä näiden tekijöiden perusteella sopiviin kuntoutusohjelmiin. Toimintaohjelmia järjestetään sekä yksilö- että ryhmämuotoisina. (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008, 5.)

Vankeinhoidossa käytetyt toimintaohjelmat voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan. *Yleisohjelmat* on tarkoitettu laajalle kohderyhmälle ja niiden avulla pyritään vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. *Rikosperusteiset ohjelmat* on suunnattu tiettyyn rikokseen syyllistyneille, kuten seksuaali- tai väkivaltarikoksista tuomituille. *Päihdekuntoutusohjelmat* on puo-

lestaan suunnattu eriasteisista päihdeongelmista kärsiville vangeille (Rikosseuraamuslaitos 2010). Tavoitteena on liittää päihdetyö yhä tiiviimmäksi osaksi vankeinhoitoa ja kuntoutuksen suunnitelmallisuus tulisi varmistaa jo vankeusrangaistuksen alussa rangaistusajan suunnitelman laatimisella. Keskeistä on, että vanki saa muutosvaiheeseensa sopivaa päihdehoitoa vankeusaikana. Vankeinhoidon ryhmämuotoiset päihdekuntoutukset voidaan jakaa kolmeen eri linjaan: kognitiiviseen linjaan, yhteisöhoitoon sekä kristilliseen yhteisöhoitoon. Linjoihin sisältyy informointi-ohjelmia, motivointi-ohjelmia, eripituisia kuntoutusohjelmia sekä vapauteen valmentavaa työtä. Yksilötyö on strukturoimisen suhteen vielä alkuvaiheessa. Moniin ohjelmiin sisältyy myös vertaistukeen perustuvaa kuntoutusta, jonka on todettu olevan tuloksellista. Vaikka ohjelmat on suunnattu kaikille vangeille, on esimerkiksi ulkomaalaisten vankien rekrytointi kuntoutusryhmiin haastavaa jo pelkästään puutteellisen kielitaidon vuoksi. (Vankeinhoidon päihdestrategia 2005-2006.)

Ohjelmatyön linjausten mukaisesti rikosseuraamusalalla käytössä olevien ohjelmien tulisi olla akkreditoituja. Akkreditointia edellyttää, että ohjelman on tutkimuksien avulla voitu todentaa vaikuttavan uusintarikollisuuteen. Akkreditointi tapahtuu akkreditointimenettelyssä, jota varten on perustettu asiantuntijatyöryhmä. Ellei käytössä olevaa ohjelmaa akkreditoida, tulisi harkita sen vaihtamista hyväksytyyn ohjelmaan. Koska Suomessa tehdään vain vähän vaikutavuustutkimusta, on toiminnan pohjaaminen kansainväliseen tutkimukseen luontevaa. Toimintaohjelmien akkreditointimenettelyn kriteerit ovat pääsääntöisesti samat kaikissa maissa. (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008, 8-13.)

Toimintojen lisäksi vankien pyrkimyksiä päihdeettömyyteen tuetaan osastoinnin avulla. Tällä hetkellä noin 15 % suljettujen vankiloiden osastoista on sopimosastoja, joilla vanki on sitoutunut pyydettäessä antamaan virtsanäytteen. Sopimosastoja on neljänlaisia (Rikosseuraamuslaitos 2010.):

- sitoumusosastolla vanki sitoutuu päihdeettömyyteen ja antaa näytteen pyydettäessä, osastolla ei ole kuntouttavaa toimintaa
- motivointiosasto tarjoaa mahdollisuuden päihdeettömään ympäristöön, osastolla on mahdollisuus säännöllisiin yksilökeskusteluihin tai ohjattuun ryhmätoimintaan
- teemaosastolla on edellisten lisäksi strukturoitu, ryhmämuotoinen päihdekuntoutusohjelma

- yhteisöhoito-osastolla toiminta perustuu edellisten lisäksi yhteisöhoitomalliin, jossa tavoitteena on oppia kantamaan vastuuta itsensä lisäksi myös muista osaston kuntoutujista.

Kysyntään nähden sopimusosastoja ei ole riittävästi, vaikka tällä hetkellä lähes jokaisessa vankilassa on ainakin yksi sopimusosasto. Kaikki avovankilat ovat päihdeettömiä laitoksia, joissa vanki on antanut suostumuksensa satunnaistesteihin. (Rikosseuraamuslaitos 2010.)

2.3 Kuntouttava työ Helsingin vankilassa

Vuoden 2010 alussa oikeusministeriön hallinnon alla aiemmin toimineet Rikosseuraamusvirasto, Kriminaalihoitolaitos ja Vankeinhoitolaitos yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi. Rikosseuraamuslaitoksen muodostavat keskushallintoyksikkö, kolme täytäntöönpanoaluetta ja terveydenhuoltoyksikkö. Miesvangeille tarkoitettu Helsingin vankila (Hev) kuuluu Helsingin rikosseuraamuskeskukseen yhdessä Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimiston ja Suomenlinnan vankilan kanssa. Vankien sijoittelusta ja rangaistusajan suunnittelusta vastaava Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus muutti organisaatiouudistuksen myötä Riihimäen vankilan yhteydestä Helsingin vankilan tiloihin. (Rikosseuraamuslaitos 2010; Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009, 1-3.)

Helsingin vankila sijaitsee Sörnäisissä ja siellä oli vuonna 2009 328 vankipaikkaa. (Rikosseuraamuslaitos 2010; Kettunen 2009, 49.) Helsingin vankilassa on neljä sitoumusosastoa, joilla asuvat vangit ovat allekirjoittaneet päihdeettömyyssitoumuksen. Samalla vangit sitoutuvat satunnaisiin päihdeseuloihin. Kaikilla sitoumusosastoilla järjestetään kuntouttavaa toimintaa joko työnteon tai ryhmätoiminnan muodossa. Pohjoisen selliosaston ensimmäisen kerroksen takaosassa on sitoumusosasto, jolle sijoitetut vangit käyvät arkisin töissä ruuvipakkaamossa. Päihdekuntoutusta osastolle ei ole erikseen järjestetty, mutta vangeilla on mahdollisuus käydä yksilökeskusteluja päihdetyön erityisohjaajien kanssa. Läntisellä selliosastolla sijaitseva kuntoutusosasto on tarkoitettu vangeille, jotka kykenevät ainoastaan osapäivätyöhön. Tavoitteena osastolla on kuntouttaa vankeja sosiaaliseen toimintaan ja arkielämän taitoihin. Kuntoutusosaston vangit sitoutuvat satunnaisten virtsaseulojen antamiseen. Vangit valitaan osastolle työryhmän haastattelun perusteella. Haastattelussa arvioidaan, hyötyisikö vanki kuntoutusosastosta psyykkisen tai fyysisen tilansa perusteella. (Kuntoutusosaston esite 2009.) Niin ikään läntisellä selliosastolla sijaitsee yhteisöhoitoon perustuva päihdekuntoutusosasto Sörkka-yhteisö, jonka kuntoutusohjelma on akkreditoitu vuonna 2010. Osasto on 7-paikkainen ja sen toimintaa ohjaa moniammatillinen työryhmä. Kuntoutusjakso Sörkka-yhteisössä kestää neljästä kahdeksaan kuukautta. (Sörkka-yhteisön esite 2010.) Opinnäytetyöni kehittämisen

kohteena olevan Päihdeettömän tukiosaston toiminnasta kerron kappaleessa 6, koska toiminnan kuvaus on keskeisessä asemassa kehittämisprosessin tulosten analyysissä.

Helsingin vankilassa vangeilla on lisäksi mahdollisuus opiskella peruskoulussa tai lukiossa, osallistua työtoimintaan sekä kuntouttavaan toimintaan. Työtoimintoja Helsingin vankilassa ovat rekisterikilpi-, liikennemerkki-, kirjapaino- sekä paperityöt. Helsingin vankilassa järjestetään myös Omaehtoisen muutoksen -kursseja (OMA) väkivaltarikoksista tuomituille. Vangeilla on myös mahdollisuus käydä yksilökeskusteluissa psykologin (2 kpl) tai päihdetyön erityisohjaajien (2kpl) kanssa ja osallistua Viisi keskustelua muutoksesta -yksilöohjelmaan. Vankilalla on myös kaksi sosiaalityöntekijä, opinto-ohjaaja sekä pastori. (Rikosseuraamuslaitos 2010.)

3 OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET

Alun perin opinnäytetyön tavoitteena oli arvioida työryhmän näkökulmasta Päihdeettömän tukiosaston toimintaa kokonaisuudessaan ja ideoida uusia toimintamalleja. Perehdyttyäni opinnäytetyön teoreettisena lähtökohtana olevaan kehittävään työntutkimukseen ymmärsin, että kehittämisprosessi ei koske ainoastaan osastolla tapahtuvaa toimintaa, sillä muutokset vankilan sisällä linkittyvät automaattisesti sen koko toimintaan niin etuineen kuin rajoituksineenkin. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen asettamat tavoitteet ja vankeinhoitoa koskevat lait vaikuttavat vääjäämättä siihen, mihin suuntaan toimintaa voidaan ja on tarvetta kehittää. Näkemystä tukee myös kehittävään työntutkimuksen teoriaan liittyvän ekspansiivisen oppimisen oleellinen tunnuspiirre: ”oppimisen kohteena on kokonainen toimintajärjestelmä ja sen laadullinen muutos” (Engeström 2002, 87).

Kehittämisen kohteena olevan Päihdeettömän tukiosaston toiminnan kokonaisvaltaisen tarkastelun mahdollistamiseksi opinnäytetyössä tarkastellaan kehittämistarpeita ja -mahdollisuuksia kolmesta eri näkökulmasta:

- PTO osana vankeinhoitoa: miten työryhmän arvion mukaan kuntouttavalle toiminnalle asetettuihin tavoitteisiin pystytään vastaamaan ja mitä haasteita tavoitteet tuovat?
- PTO osana Helsingin vankilaa: mitkä ovat työryhmän kokemuksen mukaan mahdollisuudet kehittää osaston toimintaa Helsingin vankilassa?
- PTO osastona: miten toimintaa tulisi kehittää?

4 KEHITTÄVÄ TYÖNTUTKIMUS TEOREETTISENA JA METODOLOGISENA LÄHTÖKOHTANA

Valitsin kehittävän työntutkimuksen oppinäytetyöni teoreettiseksi ja metodologiseksi lähtökohdaksi, koska tavoitteenani oli Päihteettömän tukiosaston kehittämisprosessin käynnistäminen. Vaikka kehittävä työntutkimus ei anna valmiita ratkaisuja toiminnan kehittämiseksi, tarjosi se yhdessä kulttuurihistoriallisen toiminnan ja ekspansiivisen oppimisen teorioiden kanssa sopivat työkalut muutosprosessin aloittamiselle ja prosessin eri vaiheiden tarkastelulle.

Kehittävä työntutkimus on Suomessa 1980-luvun alussa kehitetty lähestymistapa työn ja organisaatioiden tutkimiseen ja kehittämiseen. Kehittävän työntutkimuksen perustana on kulttuurihistoriallinen toiminnan teoria, jonka teoriaa esittelen seuraavassa kappaleessa. Ekspansiivisen oppimisen teoria on niin ikään keskeinen osa kehittävää työntutkimusta. Perinteisten oppimisteorioiden mukaan oppiminen tapahtuu saatavissa olevan tiedon perusteella. Ekspansiivisessa oppimisessä lähtökohtana on ”hyppy tuntemattomaan”, eli uuden menetelmän luomiseksi voi olla pakko oppia jotakin, mitä ei ole vielä olemassa. (Engeström 2002, 7-12; 87.) Ekspansiivisesta oppimisesta ja ekspansiivisesta oppimissyklistä kerron tarkemmin kappaleissa 2.2 ja 2.3.

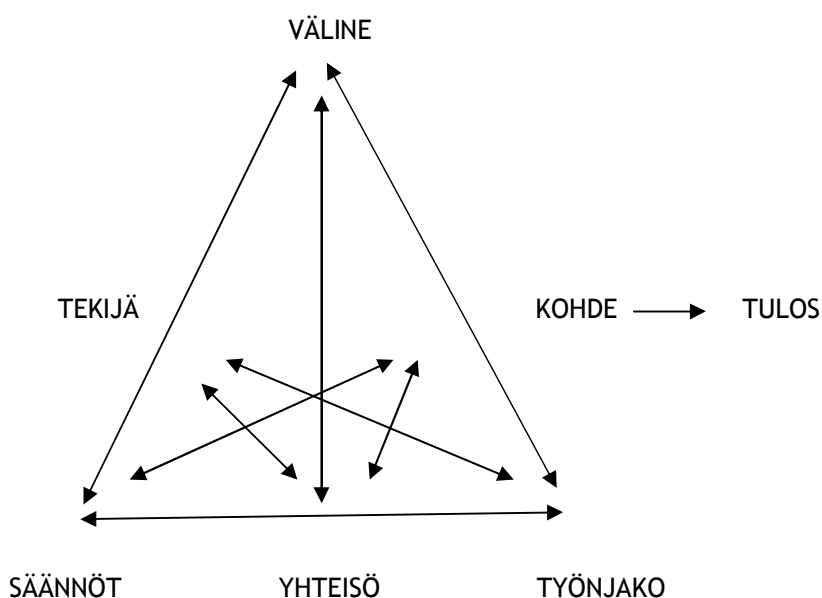
Engeström luonnehtii kehittävää työntutkimusta ”toiminnan teorian erityiseksi muodoksi ja sovellukseksi työtoimintojen tutkimukseen”. Kehittävä työntutkimus ei ole valmis tutkimusmenetelmä, vaan tutkimusote. Kehittävä työntutkimus yhdistää tutkimuksen, käytännön kehittämistyön ja koulutuksen. Työntekijät ovat aktiivisina osallistujina prosessissa ja he analysoivat ja muuttavat omaa työtään peilaamalla työn tuloksia omaa toimintaansa vasten. Tutkimus ei siis tuota ulkoapäin ratkaisuja toiminnan kehittämiseksi, vaan antaa pikemminkin välineitä muutosprosessia varten. (Engeström 2002, 12.)

Kehittävän työntutkimuksen menetelmässä on yhtäläisyyksiä etnografisten tutkimusmenetelmien kanssa. Ekspansiivisen oppimissyklin ensimmäiseen vaiheeseen kuuluu työtoiminnan kuvaaminen eli ”ongelmien etnografia”. Siinä kuvataan kehittävän toiminnan alkutila: rajataan tarkasteltava toimintajärjestelmä ja rajataan tutkimuksen tavoitteet. Kehittävän työntutkimuksen ja etnografisten tutkimusmenetelmien aineistonkeruu menetelmät muistuttavat toisiinsa: keskeistä on aineiston ja sen hankintamenetelmien moninaisuus. Keskeisin ero näillä kahdella tutkimusotteella on tutkimuksen tavoite ja tutkimuskohteen rajaaminen. Etnografisessa tutkimuksessa kuvataan toiminnan nykytilaa, eikä niinkään pyritä aikaansaamaan ja ymmärtämään toiminnan muutosta. Lisäksi etnografia keskittyy tutkimaan usein yhtä toiminnan osa-aluetta, kun kehittävässä työntutkimuksessa pyritään analysoimaan ongelmaa osana laajempaa toimintajärjestelmää. (Engeström 2002, 130-132.)

Kehittävän työntutkimuksen teoriaa on sovellettu myös aikaisemmissa rikosseuraamusalaa koskevissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Tourusen ja Perälän (2004) Sörkka-yhteisön kehittämiseen liittyvässä tutkimuksessa käytettiin soveltaen kehittävää työntutkimusta. Kuten tässäkin oppinäytetyössä, yhtenä Tourusen ja Perälän tutkimuksen tavoitteena oli käynnistää työntekijöiden oppimisprosessi.

4.1 Kulttuurihistoriallinen toiminnan teoria

Kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian lähtökohtana on ymmärtää ihmisen käyttäytymistä osana kulttuuria, jossa kulttuurin välineiden avulla ihmiset toimivat keskenään ja muuttuvat historiallisesti. Peruskäsite on kohteellinen ja kulttuurisesti välittynyt toiminta. Tällä tarkoitetaan tavoitteellista, pitkäjänteistä toimintaa, jolla on yhteisöllisesti merkitystä. Välittyneisyydellä viitataan siihen, että toimijat käyttävät kyseiselle toiminnalle ominaisia kulttuurissa kehittyneitä välineitä. Työnjako, yhteisö sekä säännöt määrittävät, ketkä ovat kyseisessä toiminnassa tekijöinä. Kehittävässä työntutkimuksessa toiminnasta käytetään nimitystä toimintajärjestelmä. (Engeström 2004, 9-10.) Kaaviossa 1 kuvataan toiminnan hierarkkista, monikerroksista rakennetta.

Kaavio 1. Toimintajärjestelmän kuvaus.

Olen hyödyntänyt toimintajärjestelmän mallia opinnäytetyössäni. Päihteettömän tukiosaston nykyisen toimintatavan kuvauksessa käytin toimintajärjestelmän mallia, kuten myös varsinaisessa analyysiosiossa eli PTO:n toiminnan ristiriitojen kartoittamisessa. Toimintajärjestelmän malli auttaa hahmottamaan varsinaisen tutkittavan kohteen lisäksi myös ulkoiset seikat, jotka auttamatta vaikuttavat kohteen toimintaan.

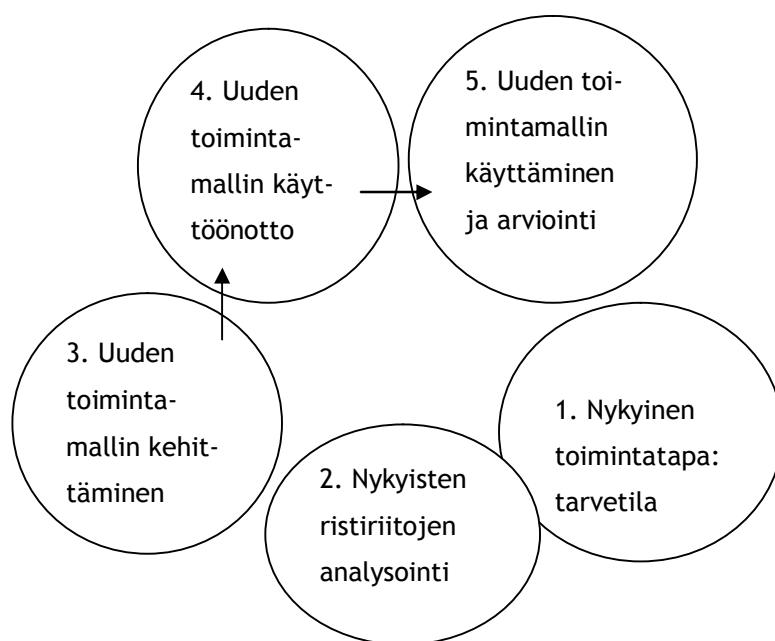
4.2 Ekspansiivinen oppiminen ja ekspansiivinen oppimissykli

Opinnäytetyössä käytetään metodologisena ohjenuorana ekspansiivisen oppimissyklin mallia, jonka mukaisesti kehittämisprosessi etenee. Tutkimuksen tavoitteena on samalla johdatella työyhteisö syklissä etenemiseen sekä analysoida ja koota yhteen eri vaiheiden tapahtumia ja interventioita. (Engeström 2002, 126-128.) Ekspansiivinen oppiminen tarkoittaa ”toimintajärjestelmien sisäisten ja välisten ristiriitojen kehkeytymistä ja ratkomista” (Engeström 2004, 62). Oppiminen alkaa, toimintajärjestelmään kuuluva yksilö kyseenalaistaa olemassa olevan käytännön (Tuomi-Gröhn 2002, 13). Kyseenalaistaminen johtaa parhaimmillaan ekspansiivisen oppimissyklin käynnistymiseen.

Ekspansiivisessa oppimisessa kehitettävän kohteen toiminnan ohjautumista kuvataan ilmaisulla käsikirjoitus. Poikkeamat käsikirjoituksesta ovat häiriöitä, jotka voivat olla niin tietoisia kuin tiedostamattomiakin. Häiriöt voivat ilmetä esimerkiksi ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa. Häiriöt ovat näkyviä poikkeamia käsikirjoituksessa, kun taas katkokset ilmenevät vuorovaikutuksessa lähinnä passiivisuutena. Pahimmillaan katkokset kärjistyvät häiriöiksi, jotka selvittämättöminä taas johtavat ristiriitoihin. (Engeström 2004, 113-119.)

Ristiriitoja ei ekspansiivisessa oppimisessa pidetä kielteisenä asiana. Ristiriidat ovat oppimisen voimälähde: mahdollisuus uusille innovaatioille. Toiminnan lähikehityksen vyöhykkeessä ilmenevistä ristiriidoista löytyy yleensä syy nykyisen toiminnan häiriötilanteille. Kehityshistorian analysointi luo ekspansiivisessa oppimisessa pohjan häiriötilanteiden ymmärtämiselle ja uusille innovaatioille. (Engeström 2002, 98-99.)

Ekspansiivisen oppimisen syklimalli on käsitteellinen kehys ja se auttaa muutosprosessin vaiheen hahmottamisessa (Engeström 2002, 129). Kaaviossa 2 kuvaan syklin etenemistä. Syklin ensimmäisenä vaiheena on työtoiminnan etnografisen kuvaaminen. Tämän vaiheen keskeisin asia on lähtötilanteen selvittäminen ja tutkittavan toimintajärjestelmän rajaaminen. Kehittävän työntutkimuksen syklin toisena vaiheena on kehityshistorian ja nykyisten ristiriitojen analyysi. Tarkoituksena ei ole kuitenkaan yksityiskohtaisen toiminnan historiikin laatiminen, vaan toiminnan kehitys jaksotellaan laadullisten muutosten sykleiksi. (Engeström 2002, 130-135.)

Kaavio 2. Ekspansiivinen oppimissykli.

Syklin kolmas osio koskee uuden toimintamallin suunnittelua. Suunnittelu voi koskea jotakin toiminnan osa-aluetta tai toimintaa kokonaisuudessaan. Pelkkä uusien teoreettisten mallien innovointi ei riitä, vaan pitää ottaa huomioon myös uusien toimintamallien käyttöönottoon liittyvä problematiikka. Uuden mallin muodostaminen tarkoittaa käytännössä ehdotusten tarkkaa analysointia niiden heikkouksia ja vahvuuksia pohtimalla. Syklin neljäs vaihe on uuden toimintamallin käyttöönotto ja viidennessä vaiheessa arvioidaan uuden toimintamallin toimivuutta. Arviointivaiheessa on syytä analysoida myös kehittämisprosessia kokonaisuudessaan. (Engeström 2002, 146-150.)

Kehittävän työntutkimuksen prosessin aikana kaikkia sen vaiheita ei välttämättä käydä läpi (Engeström 2002, 129.). Opinnäytetyön tekemiselle varatun rajallisen aikataulun vuoksi käsitellessä tässä työssä syklin kolmea ensimmäistä vaihetta: PTO:n nykyistä toimintatapaa, PTO:n toiminnan nykyisiä ristiriitoja sekä uuden toimintamallin kehittämistä.

5 OPINNÄYTETYÖN AINEISTON KERUU JA ANALYSOINTI

Keräsin opinnäytetyön tutkimusaineiston Päihteettömän tukiosaston kehittämispäiviltä, joita järjestettiin kaksi neljän kuukauden välein. Alun perin tarkoitukseni oli järjestää ainoastaan yksi kehittämispäivä, mutta työryhmä koki tarvitsevansa myös toisen kokonaisen päivän muutosprosessin työstämiselle. Kutsuin PTO:n työryhmän lisäksi osaston rikosseuraamusesimiehet ja toiselle kehittämispäivälle myös Helsingin vankilan toiminnoista vastaava apulaisjohtaja.

Laadin tutkimusongelmien pohjalta aikataulut ja suunnitelmat kehittämispäiville (LIITTEET 1 ja 2). Kerroin ensimmäisen kehittämispäivän alussa osallistujille opinnäytetyön tavoitteista sekä aineiston keruumenetelmästä. Jokainen allekirjoitti suostumuksen (LIITE 3) siihen, että tallennan päivien aikana käydyt keskustelut nauhurilla ja hyödynnän aineistoa opinnäytetyössäni. Tiedotin opinnäytetyön tekemisestä myös Helsingin vankilan toiminnoista vastaavaa apulaisjohtajaa sekä johtajaa. Johtajan mukaan erillistä tutkimuslupaa ei ollut tarpeen anoa, sillä aineisto pohjautui ainoastaan henkilökunnan haastatteluihin.

Käytin opinnäytetyössä aineiston keruumenetelmänä fokusryhmää eli ryhmähaastattelua. Fokusryhmiä käytetään yleisesti tarveanalyysien tekemisen sekä esimerkiksi uusien ideoiden synnyttämiseksi ja toiminnan mahdollisten ongelmien havaitsemiseksi. Ryhmähaastattelun erityinen hyöty on ryhmän jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa esiin nousevat uudet oivallukset ja ehdotukset. Ryhmähaastattelun tuloksellisuus on pitkälti ryhmäkeskustelun vetäjän eli fasilitaattorin taidoista kiinni. Fasilitaattorin tulee hienovaraisesti pitää kontrollia yllä, jotta kaikki haastatteluun osallistuvat saavat puheenvuoron. (Robson 2001, 143-146.) Minulla on tässä opinnäytetyössä kaksoisrooli: olen sekä opinnäytetyön tekijä että Päihteettömän tukiosaston työryhmän jäsen. Aineiston keruumenetelmänä ei siis ollut puhtaasti fokusryhmä, sillä osallistuin fasilitaattorina aktiivisesti keskusteluun. (ks. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 203-204.) Tehtävänäni oli myös huolehtia siitä, että päivien aikana pysyttiin aikataulusa ja ohjasin tarvittaessa haastateltavia pysymään kulloinkin käsittelyssä olevassa aiheessa.

Ensimmäisen kehittämispäivän tavoitteena oli osaston toiminnassa ilmenevien kehitystarpeiden sekä vahvuuksien kartoittaminen ja ajankohtaisen muutosehdotuksen arviointi. Osaston toiminnassa tapahtuvien katkosten ja häiriöiden kartoittamisen kannalta puheenvuorojen tallentaminen nimenomaan nauhurilla oli tarkoituksenmukaista. Haastattelu nauhoittaminen on käytännöllinen tapa saada talteen keskeinen aineisto. Nauhoittaminen saattaa tosin pahimmassa tapauksessa tehdä ryhmähaastattelusta jäykän ja monia oivalluksia saattaa jäädä tekemättä. Keskeisintä on kuitenkin kysyä kaikilta haastateltavilta lupa nauhoittamiseen ja taa-ta heidän yksityisyytensä säilyminen. Haastattelun purkaminen tekstimuotoon on käytännöllinen tapa kokonaisuuden muodostamiseksi ja kirjoitetun tekstin pohjalta on helpointa tehdä

analyysi aineistosta. (Robson 2001, 143-146.) Ensimmäinen kehittämispäivä tallennettiin nauhurille kokonaisuudessaan. Kehittämispäivälle varattiin aikaa koko päivä ja aineistoa tallennettiin nauhalle lähes neljä tuntia. Nauha purettiin tekstimuotoon eli litteroitiin. Aineistoa kertyi yhteensä 70 sivua.

Apuvälineenä haastattelussa käytettiin SWOT -analyysiä. SWOT -analyysin avulla voidaan karvoittaa toiminnan tai ehdotuksen vahvuuksia ja heikkouksia sekä pohtia tulevan kehittämisen mahdollisuuksia ja uhkia. Analyysin tavoitteena on tunnistaa asiat, jotka kaipaavat muutosta ja sen perusteella asettaa kehittämishankkeelle tavoitteita. Kun toiminnan vahvuudet on tunnistettu, voidaan kehittämishankkeen toimintalinjat rakentaa niiden varaan. SWOT -analyysiä voidaan käyttää sekä yksilötyöskentelyn että ryhmätyöskentelyn välineenä. Vaikka SWOT -analyysi antaa jäsentyneen kuvan toiminnan eri puolista, se ei anna aina selkeitä toimenpidevaihtoehtoja. Analyysin tulokset esitetään yleensä nelikentän muodossa (LIITE 4). (Kouluttajan työkalupakki 2003, 66.)

Jokainen työryhmän jäsen, mukaan lukien minä fasilitaattorina, täytti nelikenttään arvionsa osaston nykytilasta. Tulokset purettiin vapaamuotoisesti keskustellen fasilitaattorin ohjauksessa. Työryhmän pitkäaikaisempien jäsenten osalta keskustelu poiki myös näkökulmia siihen, miten osasto on viimeisen kymmenen vuoden aikana kehittynyt ja löytänyt paikkansa Helsingin vankilassa.

Ensimmäisen kehittämispäivän aikana esittelemäni kehittämisehdotus tuli PTO:n työryhmän ulkopuolelta. Aiemmin Riihimäen vankilan yhteydessä sijainnut Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus siirrettiin muutosten myötä Helsingin vankilan yhteyteen. Riihimäen vankilassa toimi päihdekuntoutuksen alkuvaiheessa oleville vangeille tarkoitettu motivointiosasto, johon vankien oli mahdollista siirtyä jo rangaistusajan suunnittelu- ja arviointivaiheessa. Helsingin vankilassa ei ole vastaavaa osastoa ja koska ajatus PTO:n toiminnan kehittämisestä oli muutenkin ajankohtainen, ehdotettiin PTO:n muuttamista motivointiosastoksi. Muutosehdotusta arvioitiin niin ikään SWOT-analyysin avulla. Ehdotuksen heikkoudet, vahvuudet, uhat ja mahdollisuudet kirjattiin nelikenttään ja analyysin avulla ehdotuksesta käytiin vapaata keskustelua minun ohjatessa keskustelun etenemistä fasilitaattorin roolista.

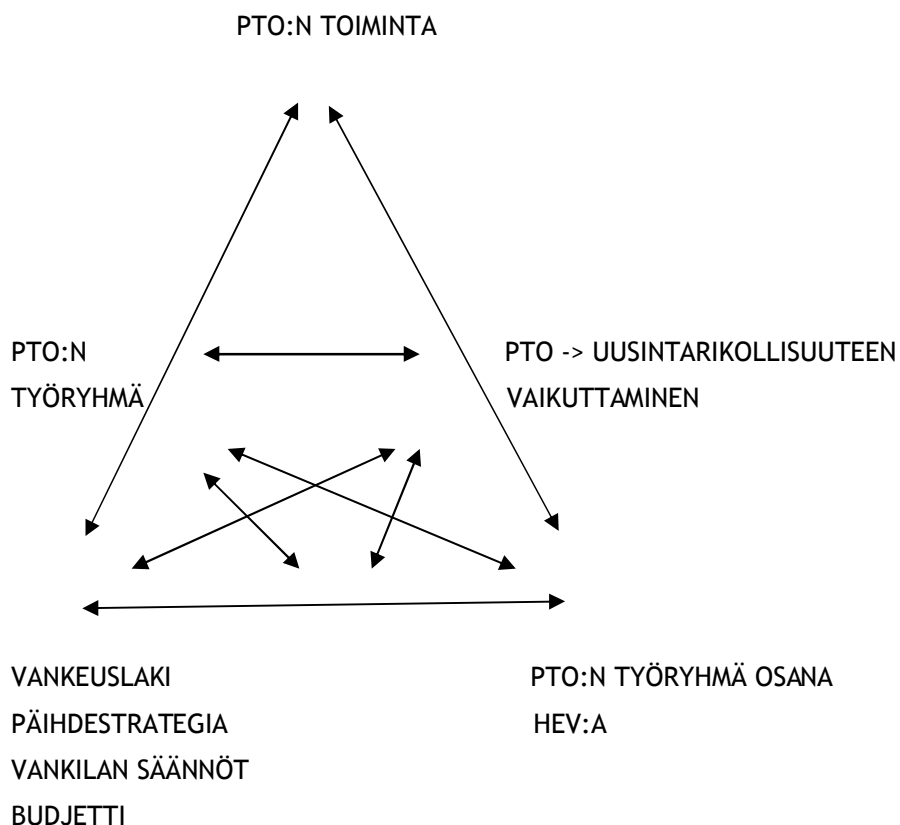
Toinen kehittämispäivä järjestettiin neljä kuukautta ensimmäisen kehittämispäivän jälkeen. Sen tavoitteena oli arvioida kokonaisvaltaisia ehdotuksia toiminnan kehittämiseksi ja tehdä konkreettinen suunnitelma jatkoa varten. Osaston työryhmä kaipasi muitakin kehittämisvaihtoehtoja, kuin ensimmäisen kehittämispäivän aikana esitellyn motivointiosasto-ehdotuksen. Esittelin toisen kehittämispäivän alussa prosessikaavion, johon oli merkitty toiminnassa esiintyvät häiriöt ja katkokset. Kehittämisehdotusten arviointi prosessikaaviota vasten auttoi työryhmän jäseniä hahmottamaan muutosehdotusten vaikutukset osaston toiminnan käsikirjoi-

tukseen. Toisen kehittämispäivän nauhoittaminen ei tuntunut tarpeelliselta, koska tavoitteena oli laajempien kokonaisuuksien tarkastelu ensimmäisen kehittämispäivän tulosten pohjalta. Minä havainnoin ja tein muistiinpanoja kehittämispäivän aikana. Aiemmin valmistelemani PTO:n toiminnan prosessikuvaus toimi havainnoimiselleni ohjenuorana.

Kehittämispäivän aikana esiteltyt kaksi kehittämissuositusta olivat molemmat työryhmän jäsenten ideoimia. Kehittämissuositusten arvioinnissa oli tarkoitus käyttää apuvälineenä jo ensimmäisen kehittämispäivän aikana hyödylliseksi havaittua SWOT-analyysia. Kehittämissuosituksesta muuttaa Päihdeettömän tukiosaston toimintaa yhteisöhoitomalliin perustuvaksi ei analysoitu SWOT -mallin avulla, sillä osa työryhmästä koki tarvitsevänsä lisää tietoa yhteisöhoitomallista ennen asian syvällisempää käsittelyä. Ehdotus sitoumusosastoksi muuttamisesta analysoitiin SWOT -analyysin avulla suunnitelman mukaisesti. Lisäksi kehittämispäivän aikana laadittiin konkreettinen jatkosuunnitelma.

Kehittävässä työntutkimuksessa aineiston analyysin tavoitteena on saada työkaluja *kaksoissidoksen* ekspansiivinen ratkaisemiselle. Kaksoissidos merkitsee kehittävässä työntutkimuksessa vaihetta, ”jossa toimintajärjestelmän joidenkin osatekijöiden välille on muodostunut kärjistyvä ristiriita.” Työyhteisön kannalta tämä merkitsee ristiriitoja, joiden mahdolliset ratkaisuvaihtoehdot eivät ole mieluisia tai ylipäänsä mahdollisia. Kaksoissidoksen ekspansiivinen ratkaisu edellyttää analyysia, jotta ristiriidat on mahdollista saada käsitteelliseen hallintaan. (Engeström 2002, 90.)

Olen analysoinut opinnäytetyön aineiston teorialähtöisesti. Teorialähtöisessä tutkimuksessa analyysi perustuu jo valmiina olevaan malliin. (KvaliMOTV 2011). Hyödynsin aineiston analysoinnissa kehittävässä työntutkimuksessa käytettyä toimintajärjestelmän mallia. Kehittävässä työntutkimuksessa juuri toimintajärjestelmän malli on tyypillinen analyysiyksikkö. (Engeström 2002, 132). Koodasin kehittämispäivän aikana kokoamani litteroidun aineisto eriväristen korostuskynien avulla ja jaoin puheenvuorot toimintajärjestelmän mallin mukaisesti seuraaviin teemoihin: PTO:n toiminta (*välineet*), PTO:n työryhmä (*tekijät*); vankeuslaki, Päihdestrategia, vankilan säännöt ja budjetti (*säännöt*), PTO:n työryhmä osana Helsingin vankilaa (*yhteisö*) sekä PTO:n toiminnan tavoite (*toiminnan kohde ja tulos*).

Kaavio 3. Toimintajärjestelmä analyysiyksikkönä PTO:n näkökulmasta.

Kehittävässä työntutkimuksessa historiallinen analyysi ei tarkoita yksityiskohtaisen toiminnan historiikin kirjoittamista, vaan tavoitteena on jäljittää nykytilanteen ristiriitojen synty. (Engeström 2002, 33-35.) Sovelsin kehityshistorian kuvauksessa etnografista tutkimusotetta. Etnografista tutkimusotetta voidaan soveltaa, kun halutaan ymmärtää esimerkiksi tietyn osaston tai laitoksen toimintaa. (Metsämuuronen 2006, 95-96.) Kehittämispäivän aikana kootusta teemoihin jaetusta aineistosta erittelin vielä työryhmän jäsenten puheenvuorot, jotka koskivat Päihdeettömän tukiosaston nykytilan sijasta osaston lähihistoriaa. Tausta-aineistona kehityshistorian analyysissä hyödynsin rikosseuraamusalan kirjallisuutta. Kirjallisen tausta-aineiston valitsin ryhmähaastattelussa esiintyneiden puheenvuorojen sisällön perusteella. Aineistolähtöinen ote historian kuvaukseen oli perusteltua, koska tausta-aineistoon pohjautuvassa analyysissä kuvaus olisi ollut subjektiivisten näkemysten varassa. Tausta-aineiston valikointi tapahtuu herkästi opinnäytetyön tekijän omien mielipiteiden tai olettamuksien johdattamana (ks. Metsämuuronen 2006, 95).

6 KEHITTÄMISPROSESSIN TULOKSET EKSPANSIIVISEN OPPIMISSYKLIN MUKAISESTI

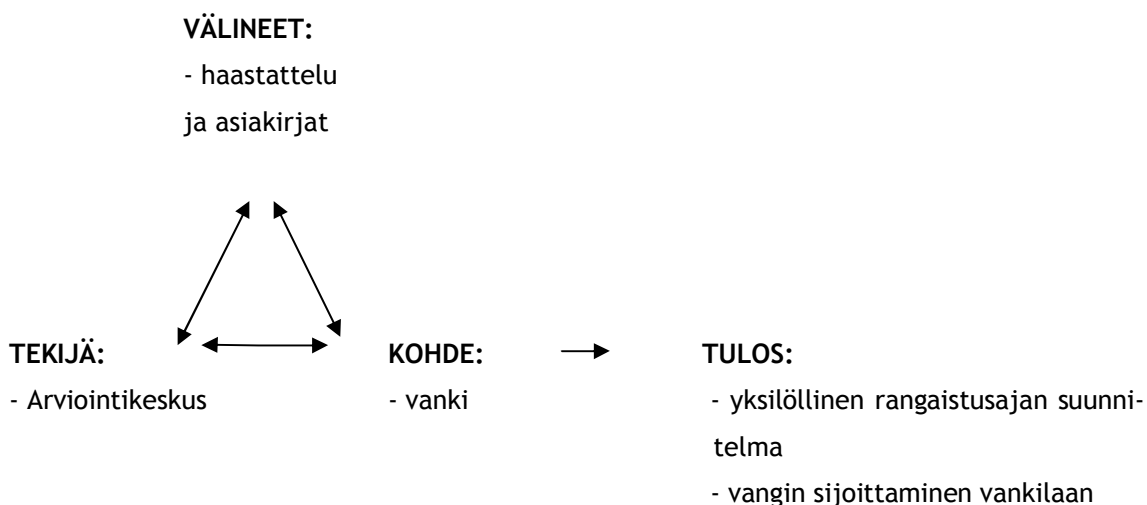
Olen jakanut aineiston analyysin ja kehittämisprosessin tulosten kuvauksen kolmeen osaan ekspansiivisen oppimissyklin mukaisesti. Kerron aluksi Päihteettömän tukiosaston nykyisestä toimintatavasta prosessikuvauksen avulla. Jotta Päihteettömän tukiosaston toimintaa nykyisellään sekä ristiriitojen syntyä voidaan paremmin ymmärtää, on tärkeää kartoittaa osaston lähikehityksen historiaa sekä peilata sitä rikosseuraamusallalla tapahtuneisiin muutoksiin. Nykyisen toiminnan kuvauksessa käyttämäni PTO:n toiminnan prosessikuvausta hyödynnän myös osaston toiminnan nykyisten ristiriitojen kartoittamisessa.

6.1 Päihteettömän tukiosaston nykyinen toimintatapa

Päihteetön tukiosasto sijaitsee läntisen selliosaston toisen kerroksen takaosassa, erillään muista vankilan osastoista. Päihteettömän tukiosaston tärkein tavoite on päihteettömyys, jota kontrolloidaan päihdeseuloin. Vangeilla on velvollisuus osallistua osaston viikko-ohjelman mukaiseen toimintaan. Tavoitteena on, että vanki siirtyy osastolta joko siviiliin tai jatkokuntoutukseen esimerkiksi avovankilaan. PTO:n työryhmä on moniammatillinen. Siihen kuuluvat kaksi päihdetyön erityisohjaajaa, sosiaalityöntekijä, osaston vartijat (2) sekä työnjohtaja. (Päihteettömän tukiosaston käytännöt 2006.)

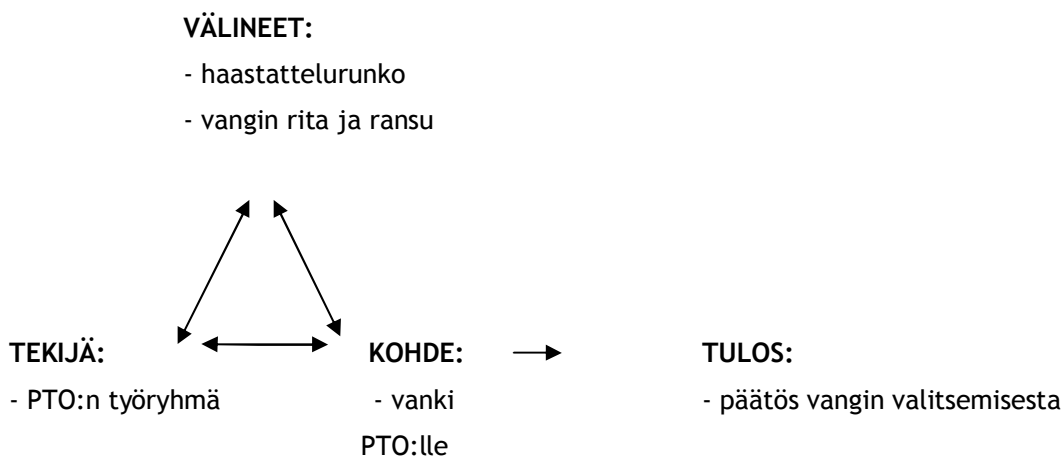
PTO:n toiminnan prosessikuvauksessa on hyödynnetty kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian toimintajärjestelmän mallia. Prosessin kuvaukseen sisältyy neljä vaihetta: rangaistusajan suunnittelu ja arviointi-vaihe, vangin haastattelu ja valinta PTO:lle, kuntoutusjakso PTO:lla sekä vangin vapautuminen tai siirtyminen jatkokuntoutukseen PTO:lta. Kuvauksen tavoitteena on avata Päihteettömän tukiosaston *käsikirjoitus* eli tekojen normaalikulku. Tekosarjojen normaalikulun kartoittaminen auttaa tunnistamaan prosessissa esiintyvät häiriöt ja poikkeamat. (Engeström 1995, 58-62.) Toiminnan arviointi on jaettu neljään osaan prosessikuvauksen mukaisesti. Arviointiosiot ovat

1. Rangaistusajan suunnittelu ja arviointi -vaihe

Vanki voi hakea Päihdeettömälle tukiosastolle siinä vaiheessa, kun hänelle on laadittu riski- ja tarvearvio sekä rangaistusajan suunnitelma ja hänet on sijoitettu Helsingin vankilaan. Arviointikeskuksen erikoissuunnittelija laatii vangille rangaistusajan suunnitelman. Haastatteluvaiheessa erikoissuunnittelija kartoittaa vangille sopivia kuntoutusvaihtoehtoja ja keskustelee niistä vangin kanssa. Rangaistusajan suunnitelmaan on voitu asettaa tavoitteeksi Päihdeettömälle tukiosastolle hakeminen tai yleisemmin päihdekuntoutuksen tarve.

2. Vangin haastattelu ja valinta PTO:lle

Päihdeettömälle tukiosastolle on jatkuva hakuaika. Kuntoutusjakso tukiosastolla kestää kahdesta kuukaudesta vuoteen. Jäljellä olevan rangaistusajan on siis oltava vähintään kaksi kuukautta. (Päihdeettömän tukiosaston käytännöt 2006.)

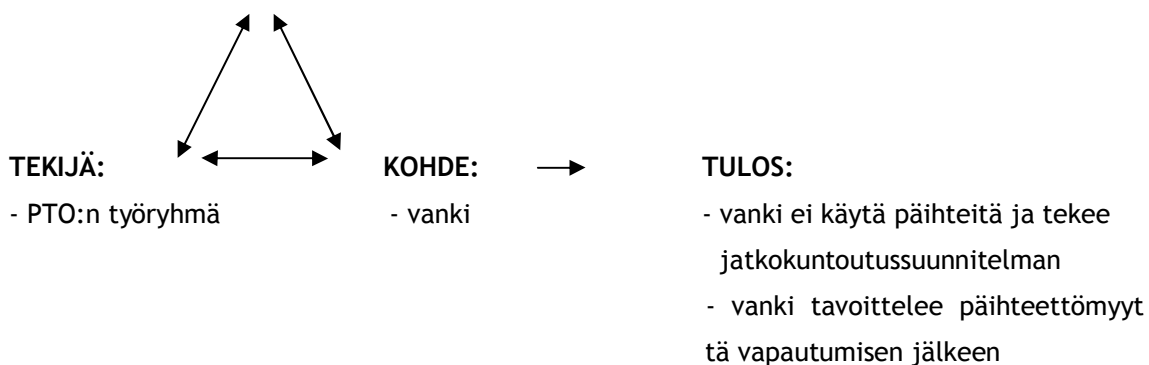
Päihdeettömälle tukiosastolle hakijan on täytettävä seuraavat kriteerit (Päihdeettömän tukiosaston käytännöt 2006.):

- päihdekuntoutus tavoitteena rangaistusajan suunnitelmassa
- motivaatio päihdekuntoutukseen
- sellainen fyysinen ja psyykkinen terveydentila, että pystyy osallistumaan osaston toimintaan
- kyky tulla toimeen pienessä ryhmässä muiden vankien kanssa
- jäljellä oleva rangaistusaika vähintään 2 kuukautta ja enintään 3 vuotta
- lääkkeettömyys (riippuvuutta aiheuttavat lääkkeet kiellettyjä)
- ei keskeneräisiä oikeusasioita

3. Kuntoutusjakso PTO:lla

VÄLINEET:

- kuntouttava työtoiminta
- ryhmätoiminta

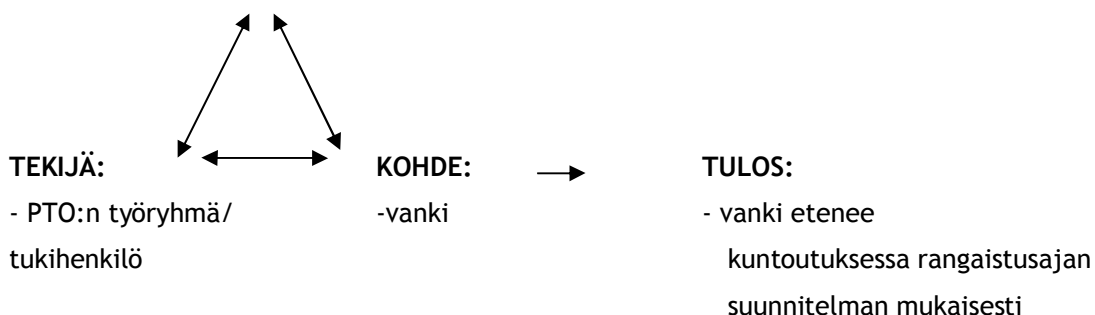
Päihdeettömän tukiosaston vangit käyvät töissä puuverstaalla, jossa he työskentelevät työryhmään kuuluvan työestarin johdolla. Töissä käydään neljänä päivänä viikossa ja työtoiminta on luonteeltaan valmentavaa. Jokaiselle vangille nimetään tukihenkilö, joka voi olla toinen työryhmään kuuluvista päihdeohjaajista tai sosiaalityöntekijä. Tukihenkilön kanssa vanki laatii jatkokuntoutussuunnitelman tai valmistelee vapautumiseen liittyviä asioita. Tukihenkilö vastaa vangin rangaistusajan suunnitelman päivittämisestä. Osastolla on perjantai-iltapäivinä päihderyhmä, jonka ohjaajina toimivat päihdetyötä tekevät erityisohjaajat. Ryhmässä käsitellään päihderiippuvuutta eri näkökulmista ja muita toipumiseen liittyviä teemoja. Kotitalousryhmä järjestetään joka kuukauden viimeinen perjantai päihde- ja inforyhmän jälkeen. Osastolla on mahdollisuus osallistua NA -ryhmään kerran kolmessa viikossa. NA -ryhmä on viikko-ohjelman ainoa vapaaehtoinen toiminto. Ryhmän ohjaavat ulkopuoliset vierailijat ja se järjes-

tetään yhdessä Sörkka-yhteisön kanssa. (Päihteettömän tukiosaston käytännöt 2006.) Noin joka kolmas viikko Vertaistukipiste Rediksen työntekijä ohjaa perjantain päihderyhmän yhdessä vapaaehtoistyöntekijän kanssa, jolla itsellään on taustalla päihteiden ongelmakäyttöä.

4. Vanki vapautuu/ siirtyy jatkokuntoutukseen PTO:lta

VÄLINEET:

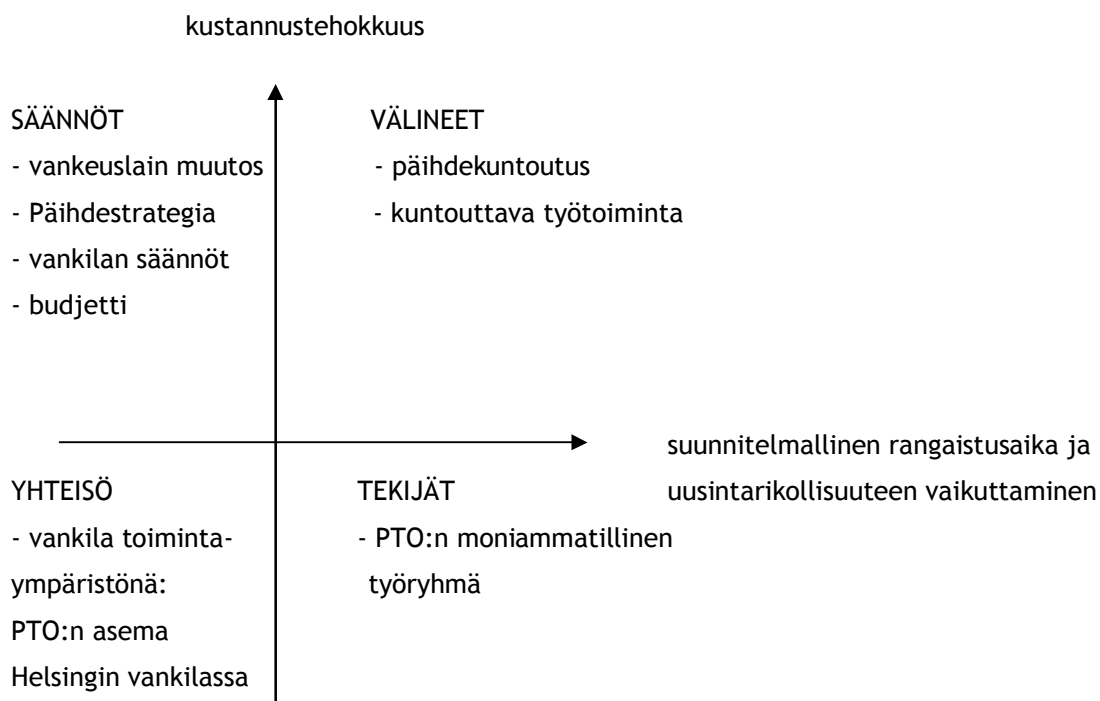
- ransu
- verkostotyö: jatkokuntoutusmahdollisuudet vankilassa ja siviilissä

Työryhmä kannustaa vankeja hakeutumaan PTO:n kuntoutusjakson jälkeen sellaiseen toimintaan, joka edelleen tukee heitä päihteettömän ja rikoksettoman elämäntavan aloittamisessa. (Päihteettömän tukiosaston käytännöt 2006.) Tukihenkilö järjestää tarvittaessa verkostopalaverin joko vankilan eri toimijoiden tai ulkopuolisten (esim. tuettu asuminen, päihdekuntoutuspalvelut) tahojen kanssa jatkokuntoutussuunnitelman laatimisen tai toteuttamisen edistämiseksi.

6.2 Päihteettömän tukiosaston lähikehityksen historian kartoitus

Tutkimuksissa lähikehityksen vyöhykettä on usein kuvattu tavoitellun toimintajärjestelmämallin avulla. On siis hahmotettu ideaalitalanne, jossa ristiriidat on jo ratkaistu. Malli ihanteellisesta tilanteesta ei kuitenkaan tuo esille kehityssuuntien kenttää. Uusimmissa tutkimuksissa onkin käytetty välineenä nelikenttää, joka muodostetaan toimintajärjestelmän kannalta oleellisten ulottuvuuksien avulla. (Engeström 2002, 144-146.) Kaaviossa 4 kuvataan toimintajärjestelmän kehityshistoriaa Päihteettömän tukiosaston näkökulmasta. Nelikenttään on koottu toimintajärjestelmän eri osa-alueet Päihteettömän tukiosaston kehitykseen vaikuttaneen lähihistorian valossa.

Kaavio 4. Kehityshistoria toimintajärjestelmän ulottuvuuksien valossa.

Vankeusrangaistuksen kokonaisuudistus tuli voimaan 1.10.2006. Kokonaisuudistuksessa korostuivat erityisesti Rikosseuraamuslaitoksen kaksi tehtävää: velvollisuus huolehtia sekä yhteiskunnan että vankien turvallisuudesta ja uusintarikollisuuden vaikuttaminen. Vankeuslaissa kuvataan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa suunnitelmalliseksi prosessiksi. Vangeille laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma, jossa otetaan huomioon vangin yksilölliset tarpeet niin kuntoutuksen kuin turvallisuudenkin osalta. Rangaistusajan suunnitelman perusteella määrittyy sijoitusvankila. Vankien yksilöllinen sijoittaminen on huomattava muutos aikaisempaan. Vielä lain rangaistuksen täytäntöönpanosta ollessa voimassa vankien sijoittelu perustui Rikosseuraamusviraston vahvistamiin sijoitusmääräyksiin. (Mohell & Pajuoja 2006, 13; 60.)

Vankeuslain tavoitteena on vankien sijoittaminen sellaiselle osastolle ja toimintaan, joka edistää yksilöllistä rangaistusajan suunnitelmaa. Vuoteen 1995 asti vangeilla oli rangaistusajana työvelvollisuus, joka muutettiin osallistumisvelvollisuudeksi. Taustalla oli vankien työkyvyn heikkeneminen ja päihdeongelmien lisääntyminen. Osallistumisvelvollisuuden täyttämiseksi vanki voi siis työnteon sijaan osallistua vankilassa järjestettävään päihdekuntoutukseen tai koulutukseen. Jo ennen uudistusta vankityö oli jaoteltu tuotannolliseen työhön sekä valmentavaan työhön. Kokonaisuudistuksen myötä jaottelu ilmenee myös lainsäädännössä. Tuotannollisessa työssä vangilta odotetaan esimerkiksi ammatillista koulutusta ja kokemusta.

Valmentava työ on suunnattu vangeille, joiden toimintakyky on jostain syystä alentunut, eikä ammattitaitoa tarjolla oleviin töihin ole. (Mohell ym. 2006, 94-95.)

Uuden lain valmisteluvaiheessa arvioitiin, että rangaistusajan suunnitelman toteuttamisen mahdollistamiseksi olisi resursseja kohdennettava uudelleen. Vankeuslain tavoitteiden toteuttaminen edellyttää käytännössä sitä, että vankien mahdollisuuksia kuntoutukseen ja muuhun toimintaan lisätään. Se edellyttää riittävien resurssien kohdentamista vankiloihin. (Mohell ym. 2006, 15; 382-383.)

Talouden taantuma näkyi vankiloiden budjetin tiukentamisena ja sitä kautta myös henkilöstövähennyksissä. Vuonna 2009 siirryttiin nettobudjetointiin, jonka mukaan vankilat saavat tulot omaan käyttöön. Samalla vankiloiden määrärahoja vähennettiin arvioitujen tulojen verran. Vankiloiden tulot laskivat vuonna 2009. Esimerkiksi Helsingin vankilassa tulojen vähenemiseen vaikutti autojen uusien rekisteröinnin väheneminen. Vankiloiden henkilötyövuosien määrä on laskenut 69:lla vuosien 2007 -2009 aikana. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009, 17;25.)

Vaikka rangaistusajan suunnitelman laatimisen tulisi edesauttaa vankien ohjaamista kuntoutumisen kannalta tarkoituksenmukaiseen toimintaan, on toimintaan sijoittamattomien vankien päivittäinen määrä kasvanut vuoden 2005 jälkeen huomattavasti. Kun vuonna 2005 oli päivittäin keskimäärin 21 % toimintaan sijoittamatonta vankia, oli vastaava prosenttimäärä vuonna 2009 38. Myös muihin aktiivitoimintoihin sijoittuminen on laskenut viiden vuoden aikana muutaman prosenttiyksikön verran. Muilla aktiivitoiminnoilla tarkoitetaan toiminta- ja päihdeohjelmia sekä rangaistusajan suunnittelua ja yksilötyötä. Vuonna 2005 aktiivitoimintoihin oli sijoitettuna keskimäärin 9 % vangeista päivittäin, oli luku vuonna 2009 7 %. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009, 38.)

Päihdeetön tukiosasto aloitti toimintansa Helsingin vankilassa 20.1.1998. Osaston toimintaa alkoi ohjata moniammatillinen työryhmä, johon kuului sosiaalityöntekijä, sairaanhoitaja, psykologi, työmestari, ohjaaja sekä kaksi vartijaa. (Lamberg 1999, 4-5). Työryhmän tehtävänä oli päättää osastoa koskevista asioista, kuten vankivalinnoista, yleisten vankilasääntöjen puitteissa. Vankilan koulutus-, kuntoutus- ja terveydenhuoltopalvelut olivat päihdeetön tukiosaston käytössä. (Lamberg 1999, 5.) Kun päihdeetön tukiosasto aloitti toimintansa, osastolla pidettiin kahta erillistä ryhmää perjantaisin. Toinen ryhmä oli tarkoitettu vangeille, joilla ei ollut aiempaa kokemusta päihdekuntoutuksesta. Ryhmän tavoitteena oli tukea vankeja päihdeetön elämäntavan opettelussa. Toisen ryhmään osallistuvilla vangeilla oli jo aiempaa kokemusta päihdekuntoutuksesta. Ryhmää kuvattiin kognitiivisena itsetuntemusryhmänä, jonka tavoitteena oli työskennellä ajatusvääristymien kanssa, jotka johtavat epätarkoituksen mukaiseen toimintaan. (Lamberg 1999, 6.)

Päihdeettömän tukiosaston toiminnan kuntoutuksellinen sisältö ei ole mainittavasti muuttunut sen perustamisen jälkeen, eli yli kymmeneen vuoteen. Vankeuslaki asettaa yhdessä Vankeinhoidon päihdestrategian kanssa tavoitteita, johon ei tällä hetkellä Päihdeettömän tukiosaston suhteen pystytä kaikin puolin vastaamaan. Päihdeettömän tukiosaston työryhmä piti vahvuutena sitä, että PTO on kymmenen vuoden aikana löytänyt oman paikkansa Helsingin vankilassa. Työntekijät kokivat, että päihdekuntoutuksella on selkeä rooli ja päihdetyö otettiin aiempaa vakavammin. Vaikka työryhmän kokemusten mukaan arvostus päihdekuntoutusta kohtaan on kasvanut, on yhteistyössä vankilan muun henkilökunnan kanssa edelleen kehittämisen varaa. PTO:n työryhmän jäsenet kommentoivatkin yhteistyöstä vankilan muun henkilökunnan kanssa seuraavaa:

T1: ”Et näissä justiin niinku valitaan [vankeja osastolle], ni voidaan kysellä tuolla ympäri taloo. Et otetaan tuolla jo vakavasti ku kysyy. Niin alkuun oli et pelleiltiin ihan et jos [vankilan osastolta] kysy, et kukahan oisko siellä joku sopiva tyyppi, niin tottahan sieltä löyty sopivia.”

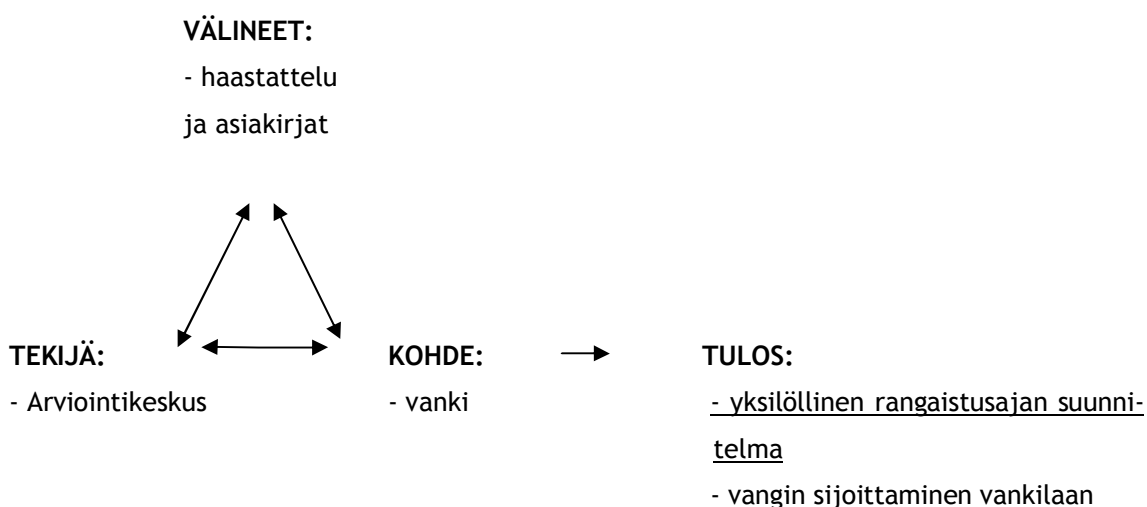
T2: ” [...] et kyl se palaute aina välillä on tota vaikka oltu näin niin kyl se palaute ainakin osalta ainakin valvontahenkilökunnast ollu, että mitä te siellä piipertelette ja pääperrätte ja muuta, et mitä te siel puuhastelette. Että ehkä ne ei tiedä sitte siitä, mut asenne on kyllä tota.”

Tourunen tutki vuonna 2000 päihdekuntoutusosaston perustamista vankilaan. Hän havainnoi ja teki haastatteluja tavoitteenaan kartoittaa eri osapuolten suhtautumista hoito-osaston perustamiseen. Tutkimuksen perusteella vankila ei ole yksinkertainen paikka järjestää päihdekuntoutusta niin vankien kuin henkilökunnan keskuudessa olevien jännitteiden vuoksi. Vaikka edistystä on Helsingin vankilassa tapahtunut, on vuosikymmen Tourusen tutkimuksen jälkeen edelleen haastavaa työskennellä päihdekuntoutusosastolla vankilassa juuri edellä mainituista syistä.

6.3 Päihteettömän tukiosaston toiminnan nykyisten ristiriitojen analyysi

Olen hyödyntänyt osaston toiminnan ristiriitojen kartoittamisessa prosessikuvausta, jonka avulla kerroin myös osaston nykyisestä toimintatavasta. Prosessikaavioihin olen merkinnyt toiminnan vaiheet, joissa katkoksia, häiriöitä tai ristiriitoja ilmenee. Lisäksi analysoin opinäytetyön aineiston, PTO:n työryhmän haastattelujen, perusteella ongelmakohtien syitä ja seurauksia.

1. Rangaistusajan suunnittelu ja arviointi -vaihe

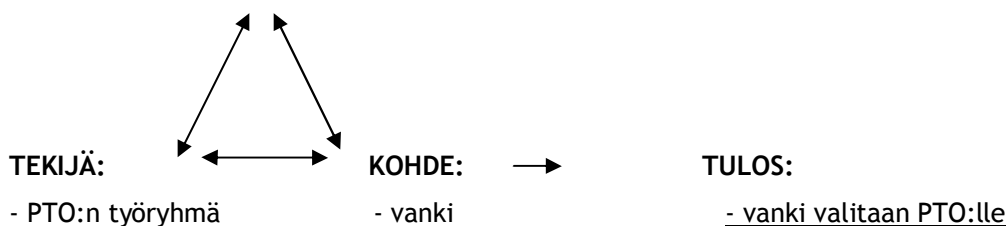

Päihteettömän tukiosaston työryhmä oli huolissaan vankiaineuksen muuttumisesta yhä vähemmän työkykyiseen suuntaan. Lisäksi keskustelua on herättänyt vankien tarpeiden ja kuntoutustarjonnan kohtaaminen. Vaikka PTO:n työryhmä ei ole tässä vaiheessa prosessia vielä mukana, vaikuttaa prosessin ensimmäinen vaihe myös käsikirjoituksen etenemiseen. Mikäli vangeilla ei ole tarvetta Päihteettömän tukiosaston tarjoamalle kuntoutustoiminnalle, vaikuttaa se vääjäämättä myös prosessin seuraaviin vaiheisiin. Lisäksi kehittämispäivän käydyistä keskusteluista ilmeni merkittävä seikka: Päihteettömän tukiosaston perustehtävä on kateissa. Mikäli työryhmän keskuudessa on epäselvää, mihin toiminnalla pyritään, on toiminnan tavoite todennäköisesti epäselvä myös työryhmän ulkopuolisille.

2. Vangin haastattelu ja valinta PTO:lle

VÄLINEET:

- haastattelurunko
- valintakriteerit
- vangin rita ja ransu

Prosessin toisessa vaiheessa ristiriitoja syntyy osastolle tehtävistä vankivalinnoista. PTO:n toiminnan käsikirjoituksen mukaisesti vankivalinnat tulee tehdä Päihdeettömän tukiosaston toimintaperiaatteisiin kirjattujen valintakriteerien mukaisesti. Poikkeamat näistä kriteereistä ovat joko tietoisia tai tiedostamattomia katkoksia. Työryhmä on ajautunut useisiin ristiriitoihin katkosten vuoksi.

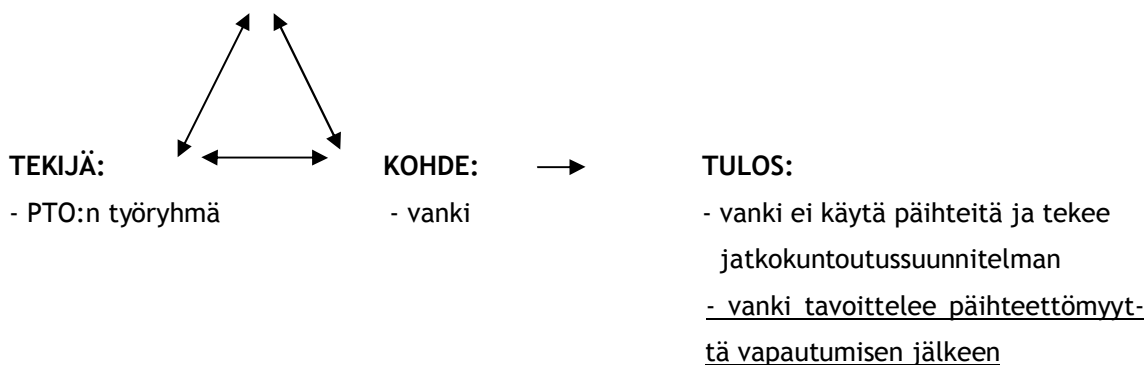
T3: ”Ehkä se osaston perustehtävä on vähän kateissa. Et se näkyy niinku osaston vankivalinnoissa et se on kuitenkin enemmän silleen työpainotteinen ni emmä tiedä, onkse vähän niinku mahdoton tehtävä löytää päihdeongelmainen ja työkykyinen. Se voi olla et vähän niinku jompikumpi lyö aina turpaan toista.”

Kehittämispäivän aikana käydyissä keskusteluissa nostettiin vahvuudeksi työryhmän moniammatillisuus: työryhmässä on osaamista niin päihdekuntoutuksen, sosiaalityön, valvonnan kuin vankityönkin saralta. Vaikka moniammatillisuus parhaimmillaan mahdollistaa asioiden laajalaisemman tarkastelun, eivät päätöksenteossa mielipiteet aina kohtaa (Holmberg 2010, 151). Osa työryhmästä koki turhauttavana, ettei päätöksenteossa ole pystytty ottamaan kaikkien mielipiteitä huomioon. Uhkana pidettiin työryhmän kriisiytymistä. Vaikka moniammatillisen työryhmän kokoonpanoa pidettiin hyödyllisenä käytännön asioiden kannalta, osa piti työryhmän jäsenten lukumäärää turhan suurena osastolla järjestettävään toimintaan nähden.

3. Kuntoutusjakso PTO:lla

VÄLINEET:

- kuntouttava työtoiminta
- ryhmätoiminta
- osaston toimintaperiaatteet

Päihteettömän tukiosaston työryhmä piti osaston toiminnan kulmakivenä päihteettömyyttä ja sen valvontaa. Päihteettömällä tukiosastolla on pyritty ottamaan virtsanäytteitä kultakin vangilta parina päivänä viikossa. Osaston vahvuutena nostettiin esille sen toimivuus sitoumusosastona. Tilastojen mukaan vuosina 1999-2009 PTO:lle valituista vangeista 15 prosenttia poistettiin osastolta positiivisen näytteen, virtsaseulan manipuloinnin tai näytteen antamisesta kieltäytymisen vuoksi.

T4: "[...] se vahvuus mikä siinä on et se toimii sitoumusosastona. Siel seulotaan ja se niinku toimii hyvin tommosel osastolla.

Päihteettömyyden valvonnan lisäksi kaikki työryhmän jäsenet olivat samaa mieltä siitä, että osaston tarjoama valmentava työ pystyi vastaamaan kiitettävästi vankien kuntoutustarpeisiin. Vankilan valmentavan työn oppaassa (2004, 14-15) viitataan julkaisemattomaan muistioon vankityön lähikehityksen muutoksista. Muistiossa viitataan siihen, että työtoiminta vankilassa tarjoaa vangeille mahdollisuuden opetella työnteon lisäksi vuorovaikutustaitoja sekä mahdollisuuden esimerkiksi vastuunottokyvyn ja ongelmanratkaisukyvyn kehittämiseksi. Työtoiminnan yksi tehtävä on myös päihteettömyyden tukeminen, joka korostuu erityisesti Päihteettömän tukiosaston kaltaisella kuntoutusosastolla. Työnjohdolla on mahdollisuus tukea vankia päihteettömyyden ylläpitämisessä sekä tarvittaessa myös puuttua päihteiden käyttöön.

Työryhmä koki, että PTO:n vangit ovat ajoittain olleet tyytymättömiä saamaansa päihdekuntoutukseen. Vangit toivoivat, että erityisohjaajat ja sosiaalityöntekijä olisivat enemmän osaston toiminnassa mukana. Holmbergin (2010, 122-123) mukaan jatkuva tyytymättömyys hoitosuhteessa johtuu usein siitä, että kuntoutujalla on hoidosta liian suuret odotukset. Suuret odotukset voivat johtua vääränlaisesta tiedosta ja pahimmillaan ne johtavat siihen, että kuntoutuja sabotoi omaa toipumistaan.

T4: ” Ja sit se turhautuminen mä luulen et se johtuu siitä nimenomaan, et meil on tää tukihenkilö ja sitten se yks ryhmä viikossa. Se kuulostaa enemmältä kun mitä se on. Ne turhautuu siitä. Se saa aikaan sellasen vyöryn, et kaikki turhautuu.”

Työryhmä arvioi, että Helsingin vankilan toisella päihdekuntoutusosastolla, Sörkka-yhteisöllä, on yhteys liian suuriin odotuksiin. Erityisohjaajat ja sosiaalityöntekijä kuuluvat kaikki myös Sörkka-yhteisön työryhmään. Sörkka-yhteisön viikko-ohjelmaan kuuluu useita kuntoutusryhmiä ja sen vuoksi työntekijöiden ajasta suuri osa kuluu yhteisön toiminnan järjestämiseen. Sörkka-yhteisön ja PTO:n vangit ulkoilevat ja käyvät liikuntavuorolla yhdessä, joten tietoja vaihdetaan vankien kesken puolin ja toisin. Päihhteettömän tukiosaston vangit kokevat, ettei heidän kuntoutumisellaan ole yhtä suurta painoarvoa kuin Sörkka-yhteisön kuntoutujilla. Työryhmät ovat keskustelleet kahden päihdekuntoutusosaston toimintojen eriyttämisestä, mutta valvonnan järjestämisen kannalta se on käytännössä mahdotonta.

Päihhteettömän tukiosaston vankien turhautuminen vaikuttaa myös työntekijöihin. Tyytymättömyys osaston oloihin vaikuttaa osin myös siihen, miten työntekijät arvioivat vankien muutosmotivaatiota. Motivaatio on ymmärretty pitkään piirteeksi tai taipumukseksi, jota asiakkaalla joko on tai ei ole. Mikäli asiakkaalla ei ole ollut motivaatiota muutokseen, on tätä pidetty hänen omana vikanaan. Kun asiakas on myöntynyt noudattamaan hoitohenkilökunnan ohjeita, on hänellä katsottu olevan hoitomotivaatiota. Jos asiakas on vastustanut diagnoosia tai hoitomenetelmiä, on häntä pidetty motivoitumattomana. Kuitenkin monesti asiakkaat, jotka ovat vaikuttaneet puheidensa perusteella kaikista motivoituneimmilta, ovat enemmän tai myöhemmin retkahtaneet takaisin vanhaan käyttäytymismalliinsa. Enemmän tulisi kiinnittää huomiota asiakkaan tekoihin käytännössä, kuin pelkkään verbaaliseen ilmaisuun. (Miller & Rollnick 1991, 18-19.)

Kuntoutusjaksot Päihhteettömällä tukiosastolla voivat olla vain muutaman kuukauden mittaisia ja osaston vankien ryhmäytyminen alkaa tasaisin väliajoin alusta. Psykologi Sheldon Rose (Kalterit taakse, 2003) on jaotellut ryhmätyöskentelyn vaiheet seuraavasti:

- *orientaatio vaiheessa* työskentely on ohjaajalähtöistä. Ryhmäläiset antavat rajoitettua ja kohteliasta palautetta ja opettelevat ryhmän normeja
- *valmistavan työskentelyn vaiheessa* ryhmäläiset alkavat jakaa varovasti omia kokemuksiaan. Ryhmäläisten huomio on edelleen kiinnittynyt ohjaajaan
- *konfliktivaiheessa* ryhmäläiset antavat kriittistä palautetta ja ryhmän tavoitteet asetetaan uudelleen
- *selvitysvaiheessa* ryhmän normit asetetaan kyseenalaisiksi ja ne muotoutuvat uudelleen. Ryhmän koheesio lisääntyy.
- *toisessa työskentely-vaiheessa* ohjaajuus siirtyy ryhmän suuntaan. Jakaminen on välittömämpää ja vuorovaikutus tehtäväkeskeisempää.
- *päätösvaiheessa* pohditaan ryhmän merkitystä ja suunnitellaan jatkoa ryhmän jälkeen.

Työntekijät kokivat, ettei päihdekuntoutusryhmässä pääse koskaan käsittelemään kovin syväisiä asioita ja usein pitää aloittaa ikään kuin alusta. Koska kyseessä on avoin ryhmä, voi jokin ryhmä kerta olla samaan aikaan jollekin viimeinen ja toiselle ensimmäinen. Ryhmätyöskentelyn vaiheissa päästään harvoin prosessin ensimmäisiä vaiheita pidemmälle.

T5: ” [...] et nytki niinku vaihtunu puolet porukasta se on taas niinku alottais uudestaan niiden kaa. Eihän se on niinku eri asia ku ne siel osastol on päivät pitkät mut ei ne siel ryhmis uskalla puhuu mitään, kukaan ei tiedä miten pitäis olla ja... Se ryhmäytyminen ei vaan ehi tapahtuu siin mieles et.

T4: ”Nii et se niinku avautuminen ryhmässä niinku kuntoutuksellisesti jos niil on vaan tunti viikossa, niin sehän on pidempi prosessi.”

Ryhmien toimivuuden lisäksi työryhmän jäsenet olivat havainneet heikkouksia käytännön asioiden hoitamisessa. Osaston toimintaa ohjaa viikko-ohjelman lisäksi vankilan säännöt. Vangeille ei ole nimetty keskuudessaan vastuuhenkilöä ja he ovat kollektiivisesti vastuussa esimerkiksi osaston siisteydestä. Esimerkiksi siivousta koskevien normien ja selkeän tehtävajaon puuttumisen on helposti havaittu johtavan siihen, ettei kukaan ota vastuuta osaston siisteydestä ja kaikki olettavat jonkun muun hoitavan tehtävät. Darley Latané kutsuu vastaavanlaisia ilmiötä sosiaalisesti laiskotteluksi (engl. social loafing). (Vilkko-Riihelä 2003, 645; 660.)

T5: ”[...] Mut sit se on mun mielestä yks ongelma, ku siel on näit tiettyi asioit niinku vankien pitää hoitaa. Niinku sillon ku mennään sinne, toivois et pöytä olis siisti ja ne tuolit olis silleen et ryhmä voisi alkaa[...]. Siel ei oo niinku ke-

tään tällast vastuuhenkilö, et vähän niinku Sörkka-yhteisön kolmos levelii. [...]”

T3: ”Et jos me kevennetään ite otetta, ni ei me voida sit ainakaan edellyttää niiltä, et ne keksii vielä nokkelampii temppuja. [...]”

Lambergin (1999, 16-18) tutkielmassa Päihdeettömän tukiosaston työryhmä koki haitallisena henkilökunnan jatkuvan vaihtuvuuden. Sama asia otettiin myös esille kehittämispäivän aikana. Yhden työryhmän jäsenen paikalla on viimeisen kahden vuoden aikana ollut neljä eri henkilöä. Toisaalta vaihtuvuudesta löydettiin myös positiivisia puolia.

T1: ”Nii täs oli tää jakso ku vaihtu aika nopeesti ja nythän on taas vaihtoa ilmeisesti tulossa. Ni aina sitten hetken aikaa kestää taas et menee semmoseen omaan rytmiinsä. Onko se nyt sit heikkous, mut on se tietyllä lailla.”

T1: ”[...] mä koen, että vaikka joskus vähän oon vaikeekin, niin mun mielestä sekä ryhmän kokemus että sitten tuoreus niin se yhdistelmä on pirun hyvä. Sitteen tulee vähän uutta ja uutta ja vanhaa menee sekasin.”

Vaihtuvuuden lisäksi etenkin sosiaalityöntekijän ja päihdeohjaajien käytössä oleva aika herätti keskustelua. Sosiaalityöntekijällä ja päihdeohjaajilla vastaavat Päihdeettömän tukiosaston lisäksi myös yhteisöhoitoon perustuvan Sörkka-yhteisön päihdekuntoutuksesta sekä talon muiden vankien kanssa tehtävästä yksilötyöstä. Osalla työryhmän jäsenistä oli huono omatunto siitä, että osastolla ei ehtinyt käydä tarpeeksi usein. Se saattoi johtaa siihen, että työntekijät eivät puuttuneet esimerkiksi osaston siisteyteen, vaan katsoivat sitä sormien läpi ikään kuin hyvityksenä siitä, ettei ollut tarpeeksi paikalla.

T1: ” Et tietyllä laolla varmaan se ajankäyttöongelmahan se on ollu aina [...] ohjaajilla ja päihdeohjaajilla ja sosiaalityöntekijällä ja silloin kun meillä oli sairaanhoitaja tai terveydenhoitaja jaja, [...] oli joku tämmönen osa työajasta, minkä [...] sai niinkun ikään kuin käyttää tähän.”

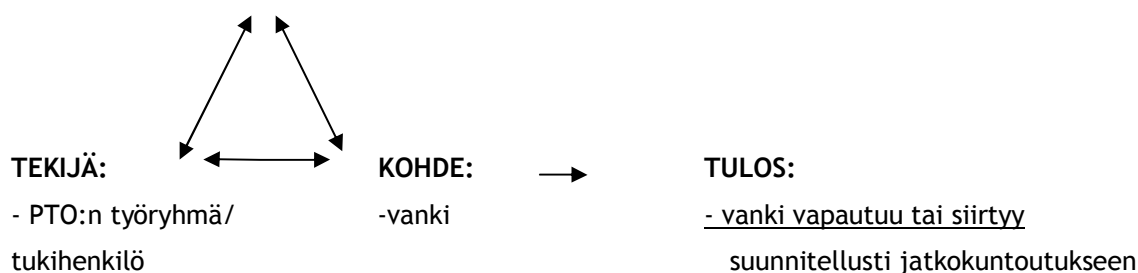
T3: ”Et siin on vähän se ongelma, et ku sä tuut sinne osastolle vaan kerran viikossa, ni siin on vähän sellanen syyllinen olo ja oot siel vähän niinku joulupuk-

kina. Et sä haluut olla vaan kaikille mukava kun sä käyt siel niin harvoin. Et just siis se sairastuttaa itsensäkin.”

4. Vanki vapautuu/ siirtyy jatkokuntoutukseen PTO:lta

VÄLINEET:

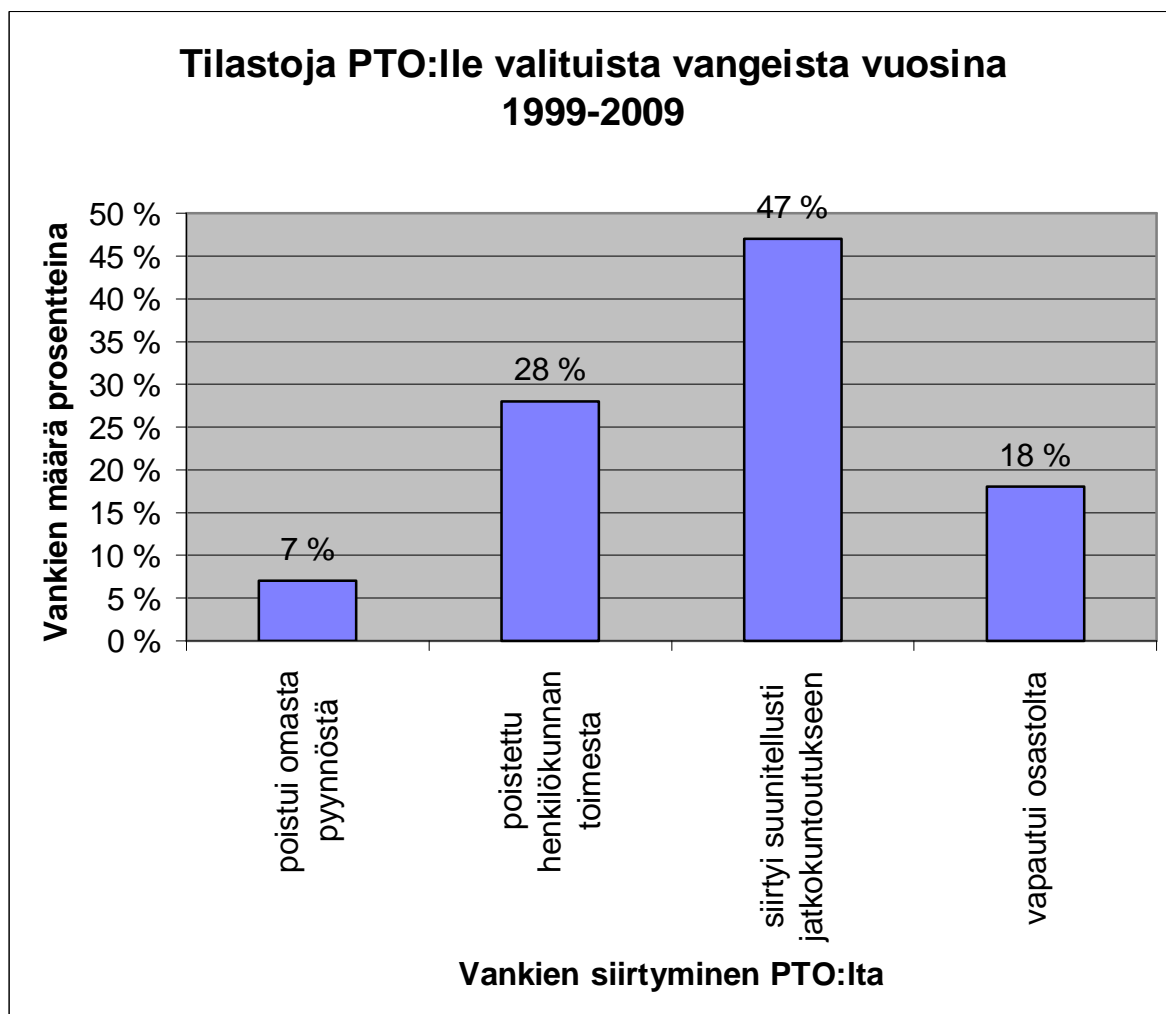
- ransu
- verkostotyö: jatkokuntoutusmahdollisuudet vankilassa ja siviilissä

Alun perin suunniteltiin, että Päihdeetön tukiosasto toimisi jatkokuntoutuksena Päihdeettömälle osastolle (nykyinen Sörkka-yhteisö). Käytännössä suunnitelma ei ole toiminut odotetulla tavalla. PTO:n työryhmä arvioi, että jatkumon muodostaminen toimisi ainoastaan pitkätuomioisten vankien kohdalla. Lyhyemmän tuomion vangit hakevat Sörkka-yhteisöstä suoraan avovankilaan tai valvottuun koevapauteen.

Päihdeettömän tukiosaston työryhmä on osaston perustamisesta asti pitänyt kirjaa siitä, mistä osastolta vanki on PTO:lle hakenut, miten kauan vanki on ollut PTO:lla ja mihin vanki on PTO:n kuntoutusjakson jälkeen siirtynyt. Vuosina 1999-2009 on Päihdeettömällä tukiosastolle valittu 485 hakijasta 169 vankia. Kaikista hakijoista kaksi vankia on siirtynyt PTO:lle Sörkka-yhteisöstä. Suurin osa valituista on siirtynyt PTO:lle Helsingin vankilan tulo-osastolta. Kaikkien hakijoiden kohdalla tilastoihin ei ole merkitty kielteisen päätöksen syytä, joten yleisintä syytä paikan eväämisen ei voida luotettavasti arvioida.

Keskimäärin yksittäinen vanki on ollut osastolla viisi kuukautta. Suurin osa (48 prosenttia) on siirtynyt osastolta suunnitellusti jatkokuntoutukseen tai opiskelemaan joko avovankilaan tai suljetun vankilaan. 18 prosenttia vapautui PTO:lta. Sääntörikkomuksen vuoksi osastolta on kymmenen vuoden ajanjaksolla poistettu 28 prosenttia vangeista. Osastolta uloskirjattiin vangeja positiivisen näytteen, epäasiallisen käytöksen tai poistumislupaehdojen rikkomisen vuoksi. Omasta pyynnöstä osastolta siirtyi pois kesken kuntoutusjakson 7 prosenttia vangeista. Yleisin syy pyyntöön oli muiden vankien uhkailu ja painostus.

Kaavio 5. Päihteettömän tukiosaston vankitilastot vuosina 1999 -2009.

Työryhmä oli huolissaan Päihteettömän tukiosaston roolista osana vankilassa tehtävää päihdekuntoutusta. Vaikka suurin osa vangeista on siirtynyt PTO:lta suunnitellusti jatkokuntoutukseen, ei työryhmän kokemuksen mukaan PTO:n toimintaa pidetä tarpeeksi vaikuttavana päihdehoitona. Osa vangeista on saanut kielteisen päätöksen siirtoanomukselleen avovankilaan tai päihdehoidon avopalveluihin siviilissä, sillä kuntouttava toiminta ei ole vankeusaikana (PTO:lla) ollut tarpeeksi intensiivistä.

6.4 Uuden toimintamallin kehittäminen

Päihteettömän tukiosaston toinen kehittämispäivä järjestettiin neljän kuukauden kuluttua ensimmäisestä kehittämispäivästä. Ensimmäisen kehittämispäivän tavoite, eli nykyisten risti-

riitojen ja kehityshistorian kartoittaminen, oli saavutettu. Lisäksi työryhmä oli yksimielisiä siitä, että muutoksia toimintaan tulee tehdä, eikä toiminnan jatkaminen nykyisellään ole tässä vaiheessa vaihtoehto.

Ensimmäinen ehdotus Päihdeettömän tukiosaston kehittämiseksi esitettiin Arviointikeskuksen taholta. Arviointikeskuksen ehdotus motivointi osastosta muuttaisi Päihdeettömän tukiosaston toimintaa Päihdestrategian mukaisten tavoitteiden suuntaan, koska osaston toimintaan sisältyvä Antiriippuvuudet-ohjelma on akkreditoitu. Antiriippuvuudet-ohjelma on Tyynelän kuntoutus- ja kuntoutuskeskuksen vankiloille tuottama päihdeohjelma. Ohjelman kesto on 16-20 tuntia sisältäen luentoja, keskustelua sekä ryhmä- ja yksilötehtäviä. Antiriippuvuudet-ohjelma on tarkoitettu vangeille, joilla on vain muutaman kuukauden pituinen vankeustuomio ja vangeille, jotka ovat vasta havahtumassa päihdeongelmaansa. (Rikosseuraamuslaitos 2010.) Arviointikeskuksesta arvioitiin motivointiosaston vastaavan sijoittelussa olevien vankien tarpeisiin ja kohderyhmään kuuluvia eli päihdekuntoutuksen alkuvaiheessa olevia vankeja on paljon.

Päihdeettömän tukiosaston prosessikuvauksen kahden ensimmäisen vaiheen eli rangaistusajan suunnittelu ja arviointi-vaiheen sekä vankien valinta ja haastattelu-vaiheen ristiriitoin motiivointi osaston toimintasisältö toisivat muutosta. Vankien tarpeisiin vastaaminen ja valintakriteerien selkiyttäminen ratkaisisi monta ongelmaa. Motivointi osaston toiminnan sovittamisen prosessin kolmanteen vaiheeseen työryhmä koki ongelmalliseksi.

T3: ”Mä luulen et ne haluaa yhen osaston lisää, jossa toimii joku akkreditoitu ohjelma. Mut ne ei pysty vetää sitä näillä resursseilla väkisin tohon. [...] Ni kyl toi on aika heikko panostus, jos tuolta aletaan niinku yks tunti per viikko. Ni jos aattelee niitä ohjelmia, ni säilyyks niissä enää semmonen napakkuus [...]”

Motivointi osaston kohderyhmä saattaa olla hyvinkin huonokuntoista ja sitä kautta saattaisi tuoda ongelmia valmentavaan työhön, jota koko työryhmä piti osaston toiminnan vahvimpana lenkinä. Lisäksi Antiriippuvuudet-ohjelman pitämiseen olisi erityisohjaajilla aikaa yksi tunti viikossa. Työryhmä arvioi, että vankien kiinnittyminen strukturoituun ohjelmaan kärsisi ryhmäkertojen vähäisen määrän vuoksi.

T4: ”Ei sehän on yks kerta viikos jos se on se on semmonen jatkuva ohjelma, niin kerran viikko... Eihän nää jätkät jää lukemaan sitä niinku kansioo tai funtsamaan niitä asioita. Ni kyl ne on yleensä unohtanu niinku koko homman.”

Lisäksi epäiltiin, ettei motivointi osasto lisäisi osastolle kaivattua kuntoutuksellista rakennetta eikä kannustaisi vankeja itsenäiseen asioiden hoitamiseen nykyistä enempää. Prosessin neljännen vaiheen ristiriidat saattaisivat raueta sen myötä, että motivointi osaston vangit hakeutuvat motivointijakson jälkeen usein päihdekuntoutukseen myös suljetuissa vankiloissa, jolloin jatkokuntoutustarjonta laajenisi.

Toisena kehittämissuositukseksi esitettiin Päihdeettömän tukiosaston muuttamista sitoumusosastoksi. Käytännössä vangit kävisivät viitenä päivänä viikossa puuverstaalla töissä ja päihdeettömyyttä valvottaisiin säännöllisin virtsaseuloin. Vangeilla olisi mahdollisuus käydä virkailijoiden luona yksilökeskusteluissa tai hoitamassa asioitaan muiden vankien tavoin.

Vahvuutena ehdotuksessa pidettiin sitä, että sitoumusosaston toimintaperiaate on selkeä: kriteerinä on ainoastaan työkyky sekä sitoutuminen päihdeettömyyteen. Kohderyhmä laajenisi, sillä osasto ei olisi tarkoitettu ainoastaan päihdeongelmallisille vangeille. Selkeän kohderyhmän puuttuminen voisi tosin tuottaa hankaluuksia prosessin ensimmäiseen vaiheeseen, arviointiin ja rangaistusajan suunnitteluun, siinä mielessä, että osaston toiminta ei välttämättä vastaa vankien kuntoutustarpeita. Vankien eteneminen osastolta jatkokuntoutukseen tuskin toimisi nykyisellä tavalla, sillä suurimmalle osalle vangeista pelkkä sitoumusosaston työtoimintaan osallistuminen ei riitä täyttämään rangaistusajan suunnitelman tavoitteita.

Työryhmä piti ehdotuksen heikkoutena moniammatillisen työryhmän ja nimenomaan kuntoutavan sisällön puuttumista. Vaikka erityisohjaajien ja sosiaalityöntekijän jättäytyminen pois PTO:n toiminnasta jättäisi enemmän työaika muille tehtäville, työllistäisivät vangit heitä yhtä lailla tai jopa enemmän yksilövastaanottojen muodossa. Työryhmä koko, että työryhmän puuttuminen tekisi työnteosta persoonatonta ja lähityön määrä jäisi osastolla minimiin.

Kolmantena kehittämissuositukseksi esitettiin Päihdeettömän tukiosaston muuttamista työpainotteiseksi yhteisöhoitomalliin perustuvaksi osastoksi. Helsingin vankilassa toimii toinenkin yhteisöhoitoon perustuva osasto, Sörkka-yhteisö. Yhteisöhoidossa kuntoutujan ongelmana ei pidetä päihdeiden käyttöä, vaan tavoitteena on pureutua ongelmakäytön taustalla oleviin seikkoihin, kuten vangin tarpeeseen kehittää kognitiivisia ja emotionaalisia taitojaan sekä vastuunottokykyyn. Henkilökunnan rooli ei tässä hoitomallissa ole toimia parantajana ja hoi-vaajana, vaan hoidon mahdollistajana niin kuntoutusohjelman sisällön kuin fyysisten tilojen järjestäjänä sekä mallina rationaalisesta auktoriteettihahmosta. Yhteisöhoitomalliin perustuvassa päihdekuntoutuksessa myös kuntoutujien työntekeä on tärkeässä roolissa, koska se tarjoaa mahdollisuuden myös oppia tuntemaan itseään ja kehittää vuorovaikutustaitojaan. Yhteisöhoidon keskeinen kulmakivi on vertaistuki, jota kuntoutujat tarjoavat toisilleen tai saavat erilaisista vertaistukiryhmistä. (DeLeon 1997, 4-8.)

Päihdeettömän tukiosaston toiminnan kannalta yhteisöhoitomallin käyttöönotto tarkoittaisi käytännössä yhteisökokouksen lisäämistä viikko-ohjelmaan. Yhteisökokouksessa harjoitellaan avointa keskustelua ja palautteen antamista. Kokoukseen osallistuvat osaston vankien lisäksi kaikki työryhmän jäsenet. Keskeistä on viikko-ohjelman muuttamisen lisäksi yhteisöhoitomallin periaatteiden omaksuminen henkilökunnan näkökulmasta. (ks. DeLeon 1997.)

Vaikkei yhteisöhoitomallin käyttöönotto toisi Päihdeettömälle tukiosastolle Päihdestrategian tavoittelemaa akkreditoitua toimintaohjelmaa, voisi hoitoideologian lisääminen kuntoutukseen tuoda osastolle kaivattua hoidollista struktuuria. Valmentavan työn rooli osastolla säilyisi entisellään ja erityisohjaajien ohjaamien viikoittaisten ryhmien lisäksi osana viikko-ohjelmaa voisivat edelleen olla NA -ryhmä sekä vertaistukipiste Rediksen ohjaamat ryhmät. Ongelmat vankivalinnoissa tulisi ratkaista muokkaamalla valintakriteereitä vastaamaan yhä paremmin vankien tarpeita sekä punnitsemalla osaston tarjoamia kuntoutusmahdollisuuksia. Kun osaston toimintaperiaatteet ovat selkeät, on myös Arviointikeskuksen mielekkäämpää ehdottaa osastoa vangeille rangaistusajan suunnitelman mukaiseksi toiminnaksi. Myös osaston toiminnan arvostus vankien jatkokuntoutussuunnitelmia ajatellen voisi uuden hoitomallin myötä kasvaa.

6.4.1 Jatkosuunnitelma

Työryhmä päätti yksimielisesti alkaa työstää kehitysehdotusta yhteisöhoitomalliin pohjautuvasta työpainotteisesta päihdekuntoutusosastosta. Ehdotus motivointi osastosta haudattiin osaston työtoimintaan sopimattomana. Todettiin myös, ettei motivointi osasto sinällään ratkaisisi kaikkia ongelmia. Antiriippuvuudet-kurssia alettiin suunnitella pidettäväksi tulo-osastolla, jossa rangaistusajan suunnitelma ja arviointi-vaiheessa olevat vangit asuvat. Sitoumusosasto ehdotuksen kannalla ei niin ollut yksikään työryhmän jäsen. Eniten sitoumusosasto-ehdotuksessa huolestutti Helsingin vankilan päihdekuntoutuspaikkojen väheneminen entisestään.

Suunnitelmat yhteisöhoitomalli-ehdotuksen jalostamiseksi olivat seuraavanlaiset:

1. Yhteisöhoitomalliin perehtyminen

PTO:n työryhmän jäsenistä sosiaalityöntekijä sekä erityisohjaajat kuuluvat myös yhteisöhoitomalliin perustuvan Sörkka-yhteisön työryhmään ja sen myötä hoitomalli on heille tuttu. Sörkka-yhteisön kuntoutusohjelma on akkreditoitu ja ohjelmasta on koottu käsikirja. PTO:n työryhmän jäsenillä on mahdollisuus tutustua käsikirjaan ja sitä kautta saada tietoa yhteisöhoitomallin toimimisesta vankilan päihdekuntoutusosastolla. Tavoitteena on, että

Sörkka-yhteisön työryhmään kuulumattomat PTO:n työntekijät osallistuvat myös yhteen Sörkka-yhteisössä viikoittain järjestettävään yhteisökokoukseen ja syventävät tietojaan yhteisöhoitoideologiasta.

Päihdeettömän tukiosaston työryhmä suunnittelee tutustumiskäynnin erääseen pääkaupunkiseudun päihdekuntoutuslaitokseen, jonka kuntouttava toiminta perustuu yhteisöhoitomalliin. Päihdekuntoutuslaitoksen kuntoutusohjelmaan kuuluu kuntoutujien tekemä työ.

2. Työryhmän koulutus ja työnohjaus

Päihdeettömän tukiosaston työryhmällä ei ole tällä hetkellä ollenkaan työnohjausta. Työnohjaus antaa työntekijälle mahdollisuuden arvioida ammattitaitoaan ja työtään sekä kehittää tekemänsä työn laatua. Etenkin hoitotyössä, kuten päihdeongelmaisten kanssa työskentelyssä, on tärkeää reflektoida omia kokemuksia ja tuntemuksiaan pelkästään jo omien voimavarojen tunnistamiseksi. Työnohjausta voidaan toteuttaa sekä yksilö- että ryhmämuotoisena. Lähestymistapana työnohjaukseen voidaan määritellä niin työtehtävien, osallistujien kuin ohjaajan taustateorian mukaan. (Holmberg, Hirschowitz, Kylmänen & Agge 2008, 323-326.)

Helsingin vankilan toiminnoista vastaavalle apulaisjohtajalle on tehty esitys työnohjauksen järjestämisestä Päihdeettömän tukiosaston työryhmälle. Mikäli työnohjaajalla olisi kokemusta yhteisöhoidosta, voisi työnohjaus antaa tukea yhteisöhoitoideologian omaksumisessa ja osaston toiminnan kehittämisessä.

3. Kolmannen kehittämispäivän järjestäminen

Suunnitelman ensimmäinen kohta on tavoitteena toteuttaa neljän kuukauden sisällä toisesta kehittämispäivästä eli vuoden 2010 loppuun mennessä. Samaan aikaan selvinnee myös mahdollisuus järjestää työnohjaus, kun vankilan budjetti vuodelle 2011 selviää. Tutustumiskäyntien ja yhteisöhoitoon perehtymisen jälkeen on sopiva aika arvioida ja työstää hoitomallin konkreettista käyttöönottoa. Kolmas kehittämispäivä on tilaisuus myös uuden viikko-ohjelman laatimiselle, hakijoiden valintakriteerien muokkaamiselle sekä uuden hakukaavakkeen ja esitteen laatimiselle.

7 KEHITTÄMISPROSESSIN ARVIOINTI JA POHDINTA

Opinnäytetyön viimeisessä kappaleessa arvioin kehittämisprosessin onnistumista kokonaisuudessaan sekä pohdin, miten asetettuihin tutkimusongelmiin on pystytty vastaamaan. Lopuksi tarkastelen tutkimustulosten yleistettävyyttä sekä arvioin opinnäytetyöprosessin eettisyyttä tutkimusetiikan valossa. Pohdin tutkimusetiikan avulla myös omaa kaksoisrooliani opinnäytetyön tekijänä ja Päihteettömän tukiosaston työryhmän jäsenenä.

Tavoitteenani oli arvioida PTO:n toimintaa vankeinhoidon näkökulmasta ja tutkia, miten työryhmän arvion mukaan kuntouttavalle toiminnalle asetettuihin tavoitteisiin pystytään vastaamaan ja mitä haasteita tavoitteet tuovat. Koska Päihteettömän tukiosaston toimintaa on mahdotonta arvioida ottamatta huomioon sen toimintaympäristöä, tavoitteenani oli myös tarkastella osaston kehittämismahdollisuuksia Helsingin vankilassa. Koska opinnäytetyön tavoitteena oli Päihteettömän tukiosaston kehittämisprosessi käynnistäminen, arvioin opinnäytetyössäni tutkimusaineiston avulla, miten osaston toimintaa tulisi kehittää.

Kehittävä työntutkimus työskentelymenetelmänä oli mielestäni haastava. Kehittävä työntutkimuksen teoria ei anna valmiita kehittämismenetelmiä tai ratkaisuja käytännön kehittämistyöhön. Prosessi vaatikin jatkuvaa tiedonhankintaa ja oppimista sekä innovatiivisuutta. Kehittävä työntutkimus osoittautui kuitenkin tulokselliseksi metodologiseksi ohjenuoraksi. Ekspanssiivisessa oppimissyklissä edettiin aina kolmanteen vaiheeseen, uuden toimintamallin kehittämiseen, sekä tehtiin konkreettisia suunnitelmia syklin loppuun viemiseksi. Kehittävällä työntutkimuksella on yhteistä etnografisen tutkimusotteen kanssa, mutta pelkästään etnografisia menetelmiä käyttämällä opinnäytetyön tulokset olisivat jääneet liian teoreettiselle tasolle. Kehittävän työntutkimuksen menetelmä osoittautui siis sopivaksi keinoksi kartoittaa kehittämismahdollisuuksia teorian tasolla, mutta myös kehittämisprosessin viemiseksi käytäntöön asti.

Toimivan tutkimusmenetelmän lisäksi onnistuneen prosessin kulmakivenä on ollut Päihteettömän tukiosaston työryhmä, jonka jäsenet osallistuivat aktiivisesti kehittämispäiville. Ilman aktiivista ja rakentavaa keskustelua kehittämistarpeiden kartoittaminen ja jatkosuunnitelman laatiminen olisi ollut mahdotonta. Olin epävarma siitä, pääseekö työryhmä yksimielisyyteen siitä, mihin suuntaan osaston toimintaan aletaan kehittää, mutta huoli osoittautui turhaksi. Yksi työryhmän pitkäaikaisimmista jäsenistä totesikin, että muuttuvalla alalla työntekijän on oltava riittävän avoin kehittämään omaa työtään ja osaamistaan.

Opinnäytetyön tavoitteiden saavuttamista voi tutkimusongelmien valossa arvioida seuraavasti:

- PTO osana vankeinhoitoa: miten työryhmän arvion mukaan kuntouttavalle toiminnalle asetettuihin tavoitteisiin pystytään vastaamaan ja mitä haasteita tavoitteet tuovat?

Rikosseuraamusala on kokonaisuudessaan ollut muutoksen kohteena viimeisen kymmenen vuoden ajan. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle on asetettu uusia tavoitteita ja tavoitteiden mukaisesti vankien kuntoutustarpeisiin pitäisi pystyä vastaamaan entistä paremmin. Vaikka tavoitteet ovat muuttuneet, on Päihdeettömän tukiosaston kohdalla jo kymmenen vuotta sitten esiintyneet ongelmat edelleen osittain ennallaan.

Vankeinhoidon Päihdestrategian mukaan kuntoutuksen tulisi pohjautua ryhmämuotoisiin, strukturoituihin ohjelmiin. Päihdeettömän tukiosaston toiminnan kehittämiseksi tehtiin konkreettinen suunnitelma. Osaston toimintaa pyritään kehittämään siten, että kuntoutusohjelmaa tukee taustateoria, yhteisöhoitomalli. Toimintaohjelma ei siis kehittämisprosessin päätyttyäkään olisi akkreditoitu, mutta yhteisöhoiton teoria toisi osaston toiminnalle kaivattua struktuuria. Mikäli osaston kuntoutusohjelma todetaan käytännössä vaikuttavaksi, on akkreditointimahdollisuuksien kartoittaminen myöhemmässä vaiheessa mahdollista.

- PTO osana Helsingin vankilaa: mitkä ovat työryhmän kokemuksen mukaan mahdollisuudet kehittää osaston toimintaa Helsingin vankilassa?

Työryhmän kokemusten mukaan Päihdeettömän tukiosasto on tällä hetkellä tiiviimpi osa Helsingin vankilan toimintaa ja kokonaisuutta, kuin kymmenen vuotta sitten osaston perustamisen aikaan. Myönteisemmän suhtautumisen taustalla lienee tiedon lisääntyminen osaston toimintaperiaatteista. Kun muu työyhteisö hyväksyy PTO:n olemassaolon, antaa se myös työrauhan osaston työryhmän jäsenille.

Muutokset rikosseuraamusalalla luovat paineita myös yksittäisen vankilan toiminnan kehittämiseksi. Esimerkiksi ehdotus motivointi osaston perustamisesta kohdistui Helsingin vankilaan puhtaasti organisaatiomuutoksen vuoksi, kun arviointikeskus muutti vankilan tiloihin. Työntekijäresurssit ovat kuitenkin etenkin päihdetyön osalta Helsingin vankilassa minimaaliset ja lähtökohtana on, että toimintoja tulee kehittää ilman lisäresursseja.

- PTO osastona: miten toimintaa tulisi kehittää?

Päihdeettömän tukiosaston kehittämispäivän aikana käytetyissä puheenvuoroissa ilmenivät pitkälti samat teemat, kuin Lambergin tutkielmassa vuonna 1999 (16-18). Jo ennen vuosituhannen vaihdetta henkilökunta piti osaston tärkeimpänä ominaisuutena päihdeettömyyttä ympäristöä. Osaston kehittämisen esteeksi arvioitiin edelleen henkilökunnan vaihtuvuus ja käytettävissä olevien resurssien vähäisyys.

Päihdeettömän tukiosaston toiminnan kehittämiseksi arvioitiin kolmea kokonaisvaltaista kehittämisehdotusta. Kehittämisehdotuksia peilattiin PTO:n toiminnan prosessikuvauksen valossa ja arvioitiin, miten ehdotukset vastaisivat käytännössä toiminnassa esiintyviin häiriöihin ja ristiriitoihin. Työryhmä päätti yksimielisesti alkaa työstää ehdotusta yhteisöhoitomalliin perustuvaksi työpainotteiseksi osastoksi. Työryhmän arvion mukaan muutosehdotus vastaisi suurimmilta osin prosessissa arvioituihin ongelmakohtiin.

Puoli vuotta toisen kehittämispäivän järjestämisen jälkeen Päihdeettömän tukiosaston kehittäminen on jatkunut ja osaston toimintaan on tehty konkreettisia muutoksia. Kolmatta kehittämispäivää ei ole järjestetty, mutta työryhmä on yhdessä Päihdeettömän tukiosaston vankien kanssa tehnyt muutoksia osaston kuntoutuksellisiin rakenteisiin ja sisältöihin. Työryhmä kävi tutustumassa pääkaupunki seudulla sijaitsevaan päihdekuntoutuslaitokseen, jonka yhteisöhoitomalliin perustuvassa kuntoutusohjelmassa on keskeisenä elementtinä kuntoutujien tekemä työ. Päihdeettömän tukiosaston viikko-ohjelmaan lisättiin yhteisökokous, joka on toiminut keskeisenä foorumina uuden toiminnan suunnittelulle. Yhteisökokoukseen osallistuvat osaston vankien lisäksi kaikki työryhmän jäsenet. Kokouksessa käsitellään osastoon liittyviä ajankohtaisia asioita, kuten vankien jatkokuntoutussuunnitelmia ja poistumislupa-anomuksia. Yhteisökokouksessa henkilökunnan on mahdollista antaa palautetta vangeille ja päinvastoin. Osastolle on yhdessä vankien kanssa rakennettu seuraamusjärjestelmä, jossa muun muassa avataan toimenpiteitä mahdollisissa retkahdus- tai muissa sääntörikkomustilanteissa. Vankien vastuuta osaston toiminnasta on lisätty nimeämällä kuukaudeksi kerrallaan ”osaston vanhin”, joka toimii yhteisökokouksissa puheenjohtajana ja valvoo esimerkiksi siivousalueiden hoitamista. Viikko-ohjelmaan on lisätty Arjen taidot -ryhmä, jota pitää Vertaistukipiste Redis. Ryhmässä käsitellään esimerkiksi asumiseen ja raha-asioiden hoitamiseen liittyviä asioita. Eri-tyisohjaajat pitävät edelleen kerran viikossa Päihdeeryhmää, jossa käsitellään erilaisia riippuvuuteen ja toipumiseen liittyviä teemoja. Kolmen viikon välein Redis pitää Arjen taitojen lisäksi vertaistukeen perustuvaa keskusteluryhmää. Osastolla pidetään joka kolmas viikko Kotitalous-ryhmä ja vangeilla on mahdollisuus osallistua NA-ryhmään.

Kehittämisprosessin tulokset näkyvät konkreettisina muutoksina osaston toiminnassa. Yhteisöhoito taustateorianä on lisännyt osaston toimintaan kuntoutuksellisia rakenteita ja selkeyttä-

nyt toimintaa. Kuntouttavan toiminnan sisältöä on monipuolistettu lisäämättä kuitenkaan huomattavasti erityisohjaajien ja sosiaalityöntekijän työmäärää. Edelleen järjestämättä on tosin Päihdeettömän tukiosaston työryhmän työnohjaus. Työnohjaus olisi arvokas tuki työryhmälle muutosprosessin edetessä. Kokonaisvaltaisesti arvioituna kehittämisprosessi on kuitenkin ollut tuloksellinen ja varsin onnistunut.

7.1 Yleistettävyyys

Perinteisesti tutkimustulosta pidetään yleispätevänä, mikäli se on ”kyseisellä ilmiöalueella kyllin usein esiintyvä, toistuva, määrällisesti hallitseva”. Ongelma perinteisessä yleistettävyyksikäsitelmissä onkin se, että se tunnistaa vain jo vallitsevia asiantiloja. Kehittävä työntutkimuksen tavoitteena on sitä vastoin kehittää havaittujen ongelmakohtien tilalle uusia toimintamalleja. Kehittävän työntutkimuksen yleistettävyyttä ei voida arvioida tilastoina, vaan reflektoida uusien käytäntöjen toimivuutta. Ideologian mukaan työprosessien sisäinen dynamiikka on niin voimakas, että interventiot eivät pidemmällä aikavälillä tuota keinotekoisia tuloksia. Vaikka toimintamalleja ei välttämättä voi kopioida sellaisenaan, leviävät uudet toimiviksi todetut mallit myös muissa samankaltaisissa toimintaympäristöissä. (Engeström 1995, 156.)

Opinnäytetyön yleistettävyyttä on Päihdeettömän tukiosaston toiminnan kannalta haastavaa arvioida. Opinnäytetyön tekemisen rajallisen aikataulun vuoksi käyttöönoton seuranta ei ole mahdollisuutta toteuttaa. Seuraava mahdollinen tutkimuksen aihe Helsingin vankilassa voisi olla kehittämisprosessin tuloksellisuuden arviointi pitkällä tähtäimellä.

Yleistettävyyden kannalta hyödyllinen tulos opinnäytetyössä on kuitenkin kehittävä työntutkimus tutkimus- ja kehittämismenetelmänä. Peilaamalla toimintaa prosessina osana laajempaa toimintajärjestelmää saadaan kehittämis ehdotuksista realistisia: kehittäminen ei koskaan voi tapahtua tyhjiössä, jossa kehittämis ympäristöä ei oteta huomioon. Lisäksi prosessin pilkkominen osiin auttaa pureutumaan toiminnan todellisiin häiriökohtiin, eivätkä kehittämis ehdotukset jää abstraktille tasolle. Näiden seikkojen vuoksi kehittävä työntutkimus sopii arvioni mukaan hyvin vastaavanlaisiin kehittämishankkeisiin vankilaympäristössä. Mahdollinen jatko tutkimuksen aihe voisi olla osaston uuden toimintamallin arviointi käytännössä. Tässä opinnäytetyössä käytetyt arviointi ja kehittämismenetelmät voisivat toimia myös seuraavan tutkimuksen lähtökohtina.

7.2 Eettisyys

Tutkimuseettinen neuvottelukunta perustettiin vuonna 1991 ”käsittelemään tieteelliseen tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja edistämään tutkimusetiikkaa”. *Hyvän tieteellisen käytännön* (engl. good scientific practice) mukaan tutkijan on noudatettava tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, kuten rehellisyyttä tutkimustyössä ja avoimuutta tulosten julkistamisessa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2011.) Tutkimukseen osallistuvien on niin ikään oltava tietoisia tutkimuksen tavoitteista ja tarkoituksesta. Tutkimukseen osallistumisen tulee olla vapaaehtoista eikä toisten tutkijoiden osuutta ei saa vähätellä. (Hirsjärvi ym. 2000, 26-28.) Tiedotin opinnäytetyöstäni niin Päihteettömän tukiosaston työryhmää kuin Helsingin vankeilan johtoa. Opinnäytetyöprosessi säilyi avoimena siten, että vastasin tarvittaessa työryhmän jäsenten kysymyksiin ja tiedotin työn etenemisestä. Avoimuutta lisäsi myös se, että keskeisimmät tutkimustulokset esittelin jo toisen kehittämispäivän aikana Päihteettömän tukiosaston toiminnan prosessikuvauksen ja häiriöiden kartoituksen muodossa. Prosessin edetessä annettiin työryhmän jäsenille siis mahdollisuus kommentoida aineistoa.

Tutkijalla on kolme roolia kehittävässä työntutkimuksessa. Ensinnäkin tutkija on aktiivinen tapahtumiin puuttuja. Hän tallentaa aineiston ja analysoi sitä kriittisesti. Usein tutkija on työyhteisön jäsen, joten hänen on peilattava myös omaa toimintaansa. Tutkijan on otettava tasapuolisesti huomioon muiden kehittämisprosessiin osallistuvien näkemykset, jottei lopullisesta raportista tule yksipuolinen omien tuntojen analyysi. Tutkijan on uskallettava rohkeasti tarttua toiminnan ongelmakohtiin, vaikka tarkoituksena ei ole valmiiden ratkaisumallien saneleminen. Työyhteisön voimavarat ja vahvuudet ovat kantava voima ja tutkijan tehtävänä on rohkaista uusien toimintamallien innovointiin. (Engeström 1995, 125-129.)

Koska toimin opinnäytetyön tekemisen aikaan myös Päihteettömän tukiosaston vastuutyöntekijänä, tuntui kehittämispäivän tulosten kokoaminen ja kirjaaminen luonnolliselta. Koska opinnäytetyön tekeminen ja aineiston analysointi oli verrattain pitkä prosessi, oli minun palattava objektiivisuuden säilyttämiseksi säännöllisin väliajoin tutkimuskysymyksiin ja tutkimusaineistoon. Pyrin siihen, etteivät aineistoksi valikoitunut erityisesti minua askarruttaneet seikat, vaan otin huomioon muidenkin työryhmän jäsenten näkemykset. Täydellisen objektiivisuuden säilyttäminen opinnäytetyön tekemisessä on tosin mahdotonta. Ei ole mahdollista irrottautua täysin omista ajatuksistaan ja tunteistaan. Pääasia on, että tiedostaa omat asenteensa ja uskomuksensa. Roolini muistuttaa tässä opinnäytetyössä tutkijan roolia toimintatutkimuksessa, jossa tutkija on aktiivinen toimija kentällä. Minulla oli PTO:n vastuutyöntekijänä jo ennen kehittämisprosessin aloittamista näkemyksiä osaston kehittämisestä, mutta niin oli myös muilla työryhmän jäsenillä. Tämä helpotti rooliani siinä mielessä, että kehitysehdotuksista syntyi keskustelua, eikä minulle jäänyt sellainen tunne, että olisin yksin määritellyt kehittämisprosessin suunnan. (ks. Saaranen-Kauppinen, Puusniekka, Kuula & Rissanen 2009, 23.)

Mikäli opinnäytetyöntekijä olisi ollut työryhmän ulkopuolelta, olisi tutkimusympäristöön ja osaston toimintaan perehtyminen vienyt huomattavan paljon aikaa ja pitkä prosessi olisi venynyt entisestään. Lisäksi koin, että työryhmän jäsenten luottamuksen luominen suhteessa opinnäytetyöhöni sujui jouhevasti. Työryhmän jäsenet tosin varmistivat, ettei heitä voi tunnistaa lainauksista edes ammattinimikkeen perusteella. Havaintojeni mukaan epäilykset aineiston väärinkäytöstä kaikkosivat työryhmän jäsenten allekirjoitettua sitoumuslomakkeet, joissa he antoivat luvan minulle käyttää aineistoa opinnäytetyössäni. Samalla lomakkeella sitouduin itse siihen, etten käytä aineistoa muuhun tarkoitukseen kuin kyseiseen työhöni tai siten, että lainausten perusteella voisi henkilöidä haastateltavan. (ks. Saaranen-Kauppinen ym. 2009, 23.)

Kehittämisen tuloksellisuus objektiivisesta näkökulmasta mitataan viimeistään nyt, kun konkreettisia muutoksia ollaan tekemässä ja muutosten toimivuutta aletaan arvioida. Melko pian toisen kehittämispäivän jälkeen vaihdoin työpaikkaa ja seuraajani vastuulle jäi prosessin vieminen käytännön tasolle. Tämän hetken tietojeni mukaan, viitaten kappaleen alussa esiteltyihin toiminnassa tehtyihin muutoksiin, on kehittäminen ollut hyödyllinen muutenkin kuin teorian tasolla.

Lähteet

- Bonta, J. 2003. Teoksessa: Järvenpää, R. & Kempas, M. (toim.) What works -Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa?. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Dark Oy: Vantaa.
- DeLeon, G. 1997. Community as method: therapeutic communities for special populations and special settings. Praeger Publishers: USA.
- Engeström, Y. 2002. Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita. Hallinnon kehittämiskeskus. Edita Publishing Oy: Helsinki.
- Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Otavan Kirjapaino Oy: Keruu.
- Granfelt, R. 2007. ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisu 2/2007. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. Tammi: Helsinki.
- Holmberg, J. 2010. Päihderiippuvuudesta elämänhallintaan. Edita Prima Oy: Helsinki.
- Holmberg, J., Hirschowitz, T., Kylmänen, P., Agge, E. (toim.). 2008. Tämä potilas kuuluu meille. Sairaanhoidaja tekee mielenterveys- ja päihdetyötä. Suomen sairaanhoidajaliitto ry: Helsinki.
- Kalterit taakse. 2003. (toim. Holmberg & Kavén). A-klinikkasäätiö/Järvenpään sosiaalisairaala.
- Karsikas, V. 2005. Selvinpäin olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2005. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.
- Kettunen, R. (toim.). 2009. Sörkan sulattamo. Tosiasioita ja tarinoita Helsingin vankilan ja sen henkilökunnan vaiheista. Juankosken Kirjapaino Oy: Juankoski.
- Kouluttajan työkalupakki - kättä pitempää päihdekoulutuksen kehittämiseen. 2003. Montonen M. & Powers-Erkkilä T. (toim). A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 44. A-klinikkasäätiö. Verkojulkaisu. <<http://www.a-klinikka.fi/transdrug/resurssit/pakki.html>>. (viitattu 15.1.2010).
- Kuntoutusosaston esite. 2009.
- KvaliMOTV. 2011. Aineisto- ja teorialähtöisyys. [WWW-dokumentti]. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html>. (viitattu 7.2.2011).
- Laki rikosseuraamuslaitoksesta. 953/2009. Voimaantulo: 1.1.2010.
- Lamberg, T. 1999. Kaksi tapaa tehdä päihdetyötä vankilassa. Tutkielma. Vankeinhoitotutkinto 5. Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Metsämuuronen, J. (toim.) 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Miller, W.R. & Rollnick, S. 1991. Motivational Interviewing. Preparing People to Change Addictive Behavior. The Guilford Press: New York.
- Mohell, U. & Pajuoja, J. 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma Oy: Helsinki.

Motiuk, L. 2001. Teoksessa: Järvenpää, R. & Kempas, M. (toim.). What works -Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa?. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Dark Oy: Vantaa.

Motiuk, L. 2003. Teoksessa: Järvenpää, R. & Kempas, M. (toim.). What works -Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa?. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Dark Oy: Vantaa.

Rantanen, T. 2009. Teoksessa: Rantanen, T. (toim.). Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A-66. Edita Prima Oy: Vantaa.

Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset. 2008. Rikosseuraamusvirasto.

Rikosseuraamusalan vuosikertomus. 2009. Rikosseuraamusvirasto.

Rikosseuraamuslaitos. 2010. Helsingin vankila. [WWW-dokumentti]. <<http://www.rikosseuraamus.fi/6403.htm>>. (viitattu 16.9.2010).

Rikosseuraamuslaitos. 2010. Organisaatio. [WWW-dokumentti]. <<http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm>>. (viitattu 17.3.2010).

Rikosseuraamuslaitos. 2010. Päihdekuntoutusta tukeva osastointi. [WWW-dokumentti]. <<http://www.rikosseuraamus.fi/39272.htm>>. (viitattu 14.1.2010).

Rikosseuraamuslaitos. 2010. Toiminnot. [WWW-dokumentti]. ><http://www.rikosseuraamus.fi/15120.htm>>. (viitattu 20.4.2011).

Rikosseuraamusviraston määräys 17/011/2006. Rangaistusaajan ja vapauttamisen suunnitelmallinen toteuttaminen. Voimassa 1.10.2006 alkaen toistaiseksi. [www-dokumentti.] <<http://www.rikosseuraamus.fi/37249.htm>>. (viitattu 11.7.2009).

Robson, C. 2010. Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.

Saaranen-Kauppinen, A., Puusniekka, A., Kuula, A. & Rissanen, R. 2009. Menetelmäopetuksen tietovaranto. KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja. Tampere. [PDF-dokumentti]. <http://www.fsd.uta.fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf>. (viitattu 20.4.2011)

Tilastokeskus. Julkaistu 27.6.2008. [http://www.stat.fi/til/van/2007/van_2007_2008-06-27_tie_001.html]. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Gummerus kirjapaino Oy: Jyväskylä. (Viitattu 5.5.2009).

Tourunen, J. 2000. Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Stakes, Tutkimuksia 112. Gummerus Kirjapaino Oy: Saarijärvi.

Tourunen, J. & Perälä J. 2004. Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihdetönnön osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2004. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.

Tuomi-Gröhn, T. & Engeström, Y. (toim.). 2002. Koulun ja työn rajavyöhykkeellä. Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia. Yliopistopaino: Helsinki.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2011. [WWW-dokumentti]. <www.tenk.fi>. (viitattu 5.2.2011).

Vankeuslaki. 767/2005. Voimaantulo: 1.10.2006.

Vankeinhoidon päihdestrategia. 2005-2006. Vankeinhoitolaitos. [WWW-dokumentti].
<<http://www.rikosseuraamus.fi/29331.htm>>. (viitattu 7.1.2010).

Vankilan valmentavan työn opas. Rikosseuraamusalan käsikirja 2/2004. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.

Vilkko-Riihelä, A. 2003. Psykye. Psykologian käsikirja. WS Bookwell Oy: Porvoo.

Julkaisemattomat lähteet

Etelä-Suomen Rikosseuraamusalue: Helsingin vankilan toimintasuunnitelma 2010. Puolivuotisraportti.

Päihteettömän tukiosaston toimintaperiaatteet. 2006.

Sörkka-yhteisön esite. 2010.

Liitteet

PÄIHTEETTÖMÄN TUKIOSASTON (PTO) KEHITTÄMISPÄIVÄ

Paikalle kutsuttu:

Päihteettömän tukiosaston työryhmä
Läntisen selliosaston rikosseuraamusesimiehet

Aikataulu:

klo 9:00 -9:15 Kehittämispäivän tavoitteet ja Lauran opinnäytetyö
klo 9:15 -11:00 SWOT-analyysi: osaston toiminnan vahvuudet ja heikkoudet
klo 11:00 -12:00 Lounastauko
klo 12:00 -12:45 Kehittämisehdotus: Motivointiosasto
klo 12:45 -13:30 Muita ehdotuksia osaston toiminnan kehittämiseksi
klo 13:30 -14:00 Iltapäiväkahvit
klo 14:00 -15:00 Yhteenveto päivästä, jatkosuunnitelma

PÄIHTEETTÖMÄN TUKIOSASTON (PTO) KEHITTÄMISPÄIVÄ 2.

Paikalle kutsuttu:

Päihteettömän tukiosaston työryhmä
Läntisen selliosaston rikosseuraamusesimiehet
Apulaisjohtaja

Aikataulu:

9:00 -9:15 Aamukahvit

9:15 -10:00 Ensimmäinen kehittämispäivä: SWOT-analyysin tulokset ja motivointi osasto - ehdotus

10:15 -11:30 PTO:sta sitoumusosasto? (SWOT-analyysi)

11:30 -12:30 Lounastauko

12:30 -13:45 PTO:sta työyhteisö? Erään kuntoutuskeskuksen työtoimintaan perustuvan kuntoutusjakson esittely. (SWOT-analyysi)

14:00 -14:15 Iltapäiväkahvit

14:15 -15:30 Vaihtoehtojen arviointi ja jatkosuunnitelman laatiminen

SUOSTUMUS

Olen tietoinen ja suostun siihen, että Laura Tapola hyödyntää Helsingin vankilan Päihteettömän tukiosaston kehittämispäivillä käytyjen keskustelujen sisältöä rikosseuraamusalan koulutusohjelman opintoihin sisältyvässä opinnäytetyössään.

Opinnäytetyön tavoitteena on Päihteettömän tukiosaston toiminnan arviointi. Tarkoituksena on analysoida työryhmän esittämiä kehittämistarpeita ja uusia toimintamalleja.

Kehittämispäivillä kädyt keskustelut tallennetaan nauhurilla ja litteroidaan. Opinnäytetyössä voidaan käyttää puheesta suoria lainauksia. Lainaukset liitetään työhön siten, ettei puhujaa voida tunnistaa. Opinnäytetyön tekijä sitoutuu huolehtimaan siitä, että nauhat tuhoetaan litteroinnin jälkeen.

SWOT-ANALYYSI

Vahvuudet	Heikkoudet
Mahdollisuudet	Uhat

SWOT -analyysi

SWOT -analyysin neljä osa-alueita (Kouluttajan työkalupakki 2003: 66.):

1. Vahvuudet (Strengths)

Kohdassa ”Vahvuudet” kartoitetaan toiminnan sisäisiä myönteisiä tekijöitä. Tarkoitus on selvittää, missä asioissa on onnistuttu.

2. Heikkoudet (Weaknesses)

Heikkouksien tarkastelun avulla voidaan kartoittaa toiminnan kielteisiä sisäisiä tekijöitä, eli mitä voidaan parantaa ja missä on tehty virheitä. Voidaan myös arvioida, mitä tulevaisuudessa pitäisi välttää.

3. Mahdollisuudet (Opportunities)

Mahdollisuudet eli myönteiset ulkoiset tekijät auttavat selvittämään, mitä osa-alueita toiminnassa voidaan voimistaa. Voidaan tarkastella muiden toimialojen käytäntöjä tai pohtia muualla toimiviksi todettujen mallien käyttöönottoa.

4. Uhat (Threats)

Uhat eli kielteiset ulkoiset tekijät kertovat, millaisia ongelmia on havaittavissa ja odotettavissa tulevaisuudessa.

